

श्री रामेश्वरीला

एप्रिल

किंमत ६० पैसे

१९७४

अनुक्रमणिका (एप्रिल १९७४)

१ संपादकीय —

त्रिपन्नाव्या वर्षाति पदार्पण,
परमहंस श्री मुक्तानंद स्वामीना निरोप

२ श्री साई भक्तांची शळास्थाने, -१ मुक्तानंद चेंदवणकर

३ श्री साईनाथ महाराज ललित चरित्र श्री. र. श्री. पुजारी

४ सुहाग शहा डॉ. के. भ. गव्हाणकर

५ अयोध्या श्री. वि. के. लक्ष्मे

६ श्रीराम गोतांजली श्री. दिवाकर वैगाम

७ अनंतता श्री. चिपलूणकर गुरुजी.

८ साईखेड्याचे श्रीदादाजी धुनीवाले
(उत्तराधि) श्री. ना. हुदार

९ श्री साईभक्त कसा झालो वसंत लक्ष्मण गोवळे

१० (१) तृ नाचविशी (२) रूप प्रभूचे लक्ष्मीतनया

११ श्रीगोदवर्लेकर महाराज व्यक्तिदर्शन पु. मु. अले

१२ (१) श्री स. याचना विजय हजारे

१३ राष्ट्राच्या सर्वांगीण उन्नतीसाठी पा. रा. भाटीकार

१४ शिरडी वृत्त.

श्री साई वा कमु धा

जगा लावावें सत्पर्थी । हेचि साईलीलेची कृती ॥

गुरुकथेची सत्संगति । धरा उगवा संसारगृही ।

यांतचि तुमचे सार्थक निश्चिती । विकल्प चित्ती न धरावा ॥१३४॥

सोडूनियां लाख चतुराई । स्मरा निरंतर “साई साई” ।

‘बेडा पार’ होईल पाहीं । संदेह कांहीं न धरावा ॥१३५॥

हे नाहींत माझे बोल । असती साईमुखींचे सखोल ।

मानूं नका हो हे फोल । याचें तें तोल करूं नका ॥१३६॥

कुसंग तेथूनि सर्व खोटा । तो महा दुःखांचा वसौटा ।

न कळतचि नेईल अब्हाटा । देईल फांटा सौख्याला ॥१३७॥

एका साईनाथा वांचून । अथवा एका सद्गुरु वीण ।

कुसंगाचें परिमार्जन । करील आन कवण की ॥१३८॥

साईसत् चरित्र - अध्याय १० वा

श्रीसाईलीला

[श्रीसाईवावा संस्थान शिरहीचे अधिकृत मासिक]

वर्ष ५३ वे]

एप्रिल १९७४

[अंक १

: संपादक :

श्री. का. सी. पाठक

: कार्यकारी संपादक :

- डॉ. श्री. दि. परचुरे, एम. ए. पी. एचडी., रा. भा. प्रवीण

- श्री. सदानन्द चेंदवणकर, बी. एस. सी., एस. टी. सी., रा. भा. प्रवीण

वार्षिक वर्गणी रु. ६-०० (ट. ख. सह)

किरकोळ अंक रु. ०-६० फक्त.

*

: कायलिय :

साईनिकेतन, प्लॉट नं. ८०४ बी, डॉ. अंबेडकर रोड, दादर, मुंबई १४.

फैक्टरी : ४०००१४

दूरध्वनी : ४४३३६१

संपादकीय

त्रेपन्नाब्द्या वर्षात पदार्पण

परमहंस श्री मुक्तानंद स्वामीना निरोप

श्रीसाईलीला मासिक आज त्रेपन्नाब्द्या वर्षात पदार्पण करीत आहे. रामनवमीच्या सुमुहूर्तविर त्रेपन्नाब्द्या वर्षाचा पहिला अंक आज श्रीसाईभक्तांच्या हाती देण्यास आम्हात अतीव आनंद वाटत आहे. सुरुवातीला हे मासिक त्वामासिक होते. वर्षातून फक्त चारच अंक निघत. नंतर काही वर्षांपासून श्रीसाईलीलेला मासिक स्वरूप प्राप्त झाले, त्यावेळी या मराठी मजकुराच्या मासिकातील शेवटची काही पाने इंग्रजी व हिन्दी विभागासाठी राखून ठेवलेली होती व त्या विभागातून भोजकेच लेख प्रसिद्ध होत असत.

पण आता श्री वारांच्या कृपेने श्रीसाईलीला देशभर भक्तांच्या हाती अधिकाधिक वेगाने जात आहे. आणि गेल्या वर्षांपासून तर आम्ही मराठी मासिकांच्या जोडीला श्रीसाईलीलाची इंग्रजी आवृत्तोही प्रकाशित करीत असतो. दक्षिण भारतात आणि इंग्रजीचा विशेष अस्यास असणाऱ्या वर्तुलातील भाविकात इंग्रजी आवृत्ती अधिकाधिक प्रिय होऊ लागली आहे.

श्रीसाईबाबांच्या महान आदर्श गुणांची व कार्याची जाणीव अधिकाधिक तीव्रतेने अलिकडिच्या काळात होत आहे. मानवता हात धर्म, मानवा मानवात जात भेद नसावेत तेव्हा जाति भेदाचे उच्चाटन करणे हे वावांचे महान कार्य होय. ह्यात भर बाबा याच कार्यात सतत प्रयत्नशील राहिले. तेव्हा सत्यपरिस्थितीत वावांच्या शकार्याची आठवण प्रकथनी होणे अगदी सहज आहे. वावांच्या गुणांच्या आणि तांच्या लौकिक कार्याची प्रचार प्रसार करणे हेच श्री साईलीलेच मुख्य ध्येय आहे, उद्देश आहे. व याच ध्येय उद्दिष्टाचा प्रसाद लेख रूपाने यापुढेही भाविकांना आम्ही दरमहा मोऱ्या आनंदाने देत राहू. भाविकांनीही तो मोऱ्या आवडीते थाचन स्वरूपात मन द चित्तात करून प्रग्रहण करावा अशी आग्रहाची विनंती आहे. यंदाच्या वर्षी आम्ही श्रीसाईभक्तांच्या विशेष अभिरूचीचे, रंजक आणि वांद्रध्रधान लेख प्रकाशित करू अशी उमेद वाटते.

प्रेमाचा निरोप

गणेशपुरी वज्रेश्वरी येथील श्री गुरुदेव आश्रमाते महान योगिराज व ब्रह्मस्वरूप स्वामी नित्यानंद महाराज यांचे सत्यग्रहिय परमहंस

मुक्तानंद स्वामी मंगळवार ता. २६ फेब्रुवारी १९७४ रोजी सकाळी सव्या अकरा वाजता परदेश यावेला रवाना झाले. आपल्या योग आणि तच्छानाच्या प्रसार-प्रचार कायदाली त्यांचा हा दीरा आहे. श्रीमुक्तानंदजीची आणि श्रीसाईबाबा संस्थान शिरडीचे अत्यंत जिज्वाळाचे संबंध आहेत. जिर्दिच्या लेडी बागेतील 'साईनिकेतन' या वास्तुचे उद्घाट श्रीपरमहंसांच्यांच शुभ हस्ते १९७२ मार्ची करण्यात आले होते.

श्रीमुक्तानंदजीना परदेश यावा मुख्यकर होवो अशी शुभेच्छा व्यक्त करण्यासाठी त्यांचा एक छोटासा सत्कार गणेशपुरी येथे रविवार ता. २४ फेब्रुवारी १९७४ रोजी श्रीसाईबाबा संस्थाना तफें करण्यात थाला होता. त्याप्रसंगी श्रीफल, शाल वर्पण करून त्यांना पुष्पहार घालून त्यांचे अभीष्ट चित्तन करण्यात आले श्रीमुक्तानंदजी युरोप, अमेरिका व आशियाखंडाची यात्रा करून सुमारे दीडवर्षी भारतात परत येणार आहेत.

श्रीसाईभक्तांची श्रद्धास्थाने—१

श्रीसाईबाबांचे जागृत क्षेत्र-शिर्डी

लेखक : सदानंद चैद्वणकर

आमच्या भारतात हिंदूंची अनेक परमपवित्र अशी तीर्थस्थाने आहेत. परंतु सर्व धर्मातील लोक सारख्याच भावनेने आणि श्रद्धेने एकाच ठिकाणी जमतील असे एकच एक आधुनिक तीर्थस्थान आहे आणि ते म्हणजे शिर्डी हे होय. श्रीविठ्ठलभक्तांना जसे पढरीनाथांचे पंढरपूर प्रिय आहे, श्रीदत्तभक्तांना जशी अवधूतांच्या गाणगापूराची ओढ आहे, श्री कृष्ण भक्तांना जसा मनमोहनाच्या मथुरा नगरीचा लळा आहे, श्रीराम-सेवकांना जशी प्रभू रामचंद्रांच्या अयोध्या नगरीची आस्था आहे, श्री शिव भक्तांची जशी सांब सदाशिवांच्या बारा ज्योर्तिलिंगावर अगाध निष्ठा आहे, श्रीविष्णु पूजकांची जशी श्रीक्षेत्रतिरुपतींवर गाढ श्रद्धा आहे, श्रीगणेशभक्तांना जसे अष्ट विनायकांचे आकर्षण आहे अगदी तसेच श्रीसाईभक्तांनांचे अत्यंत आवडते लाडके श्रद्धास्थान शिर्डी हे आहे.

अहमदनगर जिल्ह्यात मनमाड-दौँड मार्गावर कोपरगाव नावाचे एक स्टेशन आहे. हे गाव गोदावरी नदीच्या काठी वसलेले असून गुळाच्या व साखरेच्या उत्पादनाचे आगर म्हणून ओळखले जाते. या कोपरगावापासून अवघ्या तेरा किलोमीटर्स अंतरावर शिर्डी हे सर्व धर्मियांचे तीर्थक्षेत्र आहे. ज्या थोर संताच्या वास्तव्यामुळे या स्थानास विशेष महत्व आले ते म्हणजे संत चूडामणि सगदुरु भगवान श्रीसाईबाबा हे होत.

या शिर्डी क्षेत्री श्रीसाईबाबांचे १८५८ साली आगमन झाले असावे. बाबा हे मूळ कोठले रहाणारे व त्यांची मातापितरे कोण या विषयी निश्चित माहिती नाही. शिर्डीस आले ते एका मुसलमान गृहस्थाकडील वराती वरोवर. त्याचे नाव चांदभाई तो औरंगाबाद जिल्ह्यातील धूपखेडे गावचा पाटील होता. चांदभाईच्या बायकोच्या भाच्याची सोयरीक शिर्डीच्या एका मुलीशी झाली व त्या लग्नाच्या वराती वरोवर बाबा शिर्डीस आले. त्या वेळी त्यांचे वय अवघे सोळा वर्षांचे होते. ही वरात शिर्डी गावाबाहेर खंडोबाच्या देवळाजवळ एका मळ्यात उतरली होती. बाबा सहज खंडोबाच्या देवळात गेले तेव्हा त्यांना तिथे म्हाळसापती सोनार या नावाचे गृहस्थ भेटले. बाबांचे

त्यांनी “आओ साईवावा !” अशा शब्दात स्वागत केले व हेच नाव वावांनी असेरपर्यंत धारण केले.

बाबा शिर्डीस आल्यावर एका पडकया मणिदीत रहात, त्या मणिदीला ते द्वारकामाई म्हणू लागले. ते गरीब, गरजू व आजारी लोकांना औपधपाणी सांगू लागले ते रोग्यांची सेवासुथृष्टा करीत. पुढे पुढे ते औपधपाणी देष्याएवजी उदी म्हणजे अंगारा देऊ लागले व त्या अंगाच्याने लोक वरे पण होऊ लागले. बाबा दिवमा गावात भिक्षेला जात व जे काही आपल्या टमरेलात मिळे त्यावरच उदरनिर्वाह करीत. गावातले लोक त्यांना एक वेढा फकीर मानीत. पण पुढे पुढे त्यांची योग्यता शिर्डीच्या लोकांना कळून आली. त्यांनी एकदा पणत्यांमध्ये तेळाएवजी पाणी ओनंत व त्या पणत्या पेटविल्या. पुण्यतांदे येथेले श्रीगंगार्गीरबाबा। एकदा शिर्डीस आंखे त्रमता त्यांनी साईवावांना पाहिले आणि ते शिर्डीवासियांना म्हणाले, “हे केवळ एक गन्न आहे. याची योग्यता फार मोठी आहे. तुमच्या गावचे फार मोठे भाग्य की हे असोल रन्न तुम्हाला क्या भाले.” अककलकोट स्वामीचे शिष्य श्रीआनंदनाथ महाराज यांनी गावकच्यांना म्हटले, “हा हिरा आहे याची खरी किमत तुम्हाला नाही. हा जरी उकिरडयावर असला तरी प्रत्यक्ष हिरा आहे हे ध्यानात ठेवा.”

बाबांना जरी लोक वेडे पीर म्हणत तरी स्वतः बाबांनी कुणाला दुखविले नाही. ते मोठे प्रेमळ व दयालू अंतःकरणाचे होते. सर्वावर त्यांचे प्रेम होते व त्यांचे पुढवत् पालन बाबा करीत. गावावर कोणतेही संकट यावयाचे असले की बाबा त्यांची आगाड सूचना देत त्यामुळे लोकांची यावांवर श्रद्धा वसली व आता लोक त्यांना ‘महाराज’ असे अत्यादराने संबोधू लागले. शिर्डीत बाबांची जी निकटवर्ती मंडळी होती ती म्हणजे तात्या कोते पाटील, माधव बळवंत देशपांडे, बाबासाहेब व नानासाहेब डेंगळे, रहात्याचे चंद्रभान शेट मारवाडी, काशीराम शिष्यी, आप्पा जागले, गोगाळराव बुटी, नानासाहेब चांदोरकर साठे इ. होत.

बाबा हे संत श्रीकबीराचे अवतार समजले जातात. नसेच ते कृष्ण, दत्त, व राम अशा अवतारांपैकीच होते. मुसलमानांच्या अल्लाचे ते उपासक होते. हिन्दू व मुसलमान या उभय धार्मिकांच्या बळू त्यांना प्रेम होते. या उभय धर्मांचे बांधवांचे आध्यात्मिक पायावरचे ऐक्य दृढ करणे हात त्यांचा उद्देश होता. ते आपल्या उपदेशातून मानवता धर्माचे श्रेष्ठत्व पटवीत. आपण केवळ परमेश्वराचे सेवक आहोत असेच ते सांगत. शिष्यांची भूमिका शुद्ध करून मग त्यात ज्ञानाचे दीज पेरावयाचे ही सद्गुरुची शास्त्रोक्त बहिवाट त्यांनी अंगिकारली होती. बाबांनी आपल्या अद्भुत योग शक्तीचे अनेक चमत्कार दाखविले म्हणूनच की काय शिर्डीत मुंवई — पुणे—ठाणे कडील मंडळींची अक्षरण: गर्दी होऊ लागली. पुढे पुढे तर चावडीत बाबांची आरती होऊ

लागली. बाबा बैठकीतून गोष्टीरूपाने बोध करीत. त्यांनी गहन वेदांत विषयाची चर्चा कधीच केली नाही. उपनिषदावर त्यांनी प्रबचन केले नाही. श्रद्धा व सहनशीलता या दोन तत्त्वांची त्यांनी आपल्या भक्तांना ओळख करून दिली. त्यांनी आपले शिष्य-संप्रदाय निर्माण केले नाहीत. त्यांनी आपले विचार प्रकट करण्यासाठी गंथ लिहिले नाहीत, त्यांनी भक्तांना दया, प्रेम, समता, बंधुभाव, परोपकार व त्याग यांचे महत्त्व सांगितले. हिंदू, मुसलमान, पार्श्वी, यहुदी, इराणी, स्थिरचन इ. विविध धर्मीयांना सन्मार्गविर आणण्याचा त्यांनी यत्न केला.

आजची निधर्मी राज्याची कल्पना त्यांनी १८५८ साली शिर्डीत आणली. श्रीअक्कलकोट स्वामी, शेगावचे श्रीगजानन महाराज, माणिक नगरचे श्रीमाणिक प्रभू, श्रीवासुदेवानंद सरस्वती ऊर्फ टेंबे स्वामी, साकोरीचे श्रीउपासनी बाबा व शिर्डीचे हे साईबाबा ही सारी समकालीन संत श्रेष्ठ मंडळी होते.

भगवान श्रीसाईबाबा हे साम्यवादी, अद्वैतवादी, महान अवतारी पुरुष होते. मंगळवार ता. १५ ऑक्टोबर १९१८ रोजी विजया दशमीस तिसरे प्रहरी त्यांनी महानिर्याण केले. त्यांच्या निर्याणाने अखिल महाराष्ट्राला अत्यंत दुःख झाले. त्यांचे पहिले श्राद्ध श्रीदासगणू महाराजांच्या उपस्थितीत पार पडले. बाबांच्या शिकवणुकीचा प्रचार - प्रसार कीर्तनाच्या छारे दासगणू महाराजांनीच जास्त केला. बाबांचा पार्थिव देह जरी परलोकी गेला असला तरी त्यांचे अवतार कार्य सचेतन आहे. आपल्या भाविकगणात ते अजरामर झाले आहेत. ते अजूनही आपल्या भक्तांना स्वप्नात, जागृतावस्थेत भेटतात, दिसतात, व विविध स्वरूपात दर्शन देतात. भक्तांच्या नवसास पावतात, संकटास धावून येतात. संकटाचे निवारण करतात. बाबांचे भक्त जगभर पसरलेले आहेत. बाबांची मंदिरे आता जगभर आहेत. त्या मंदिरातून बाबांच्या प्रतिमा, पुतळे आहेत, त्यांचे भक्तगण रोजचे रोज त्यांचे पूजन अर्चन मोठ्या भक्तिभावाने करतात.

श्रीसाईबाबांच्या जागृत अशा तीर्थक्षेत्री अनेक गोष्टी खरोखरच पहाण्यासारख्या आहेत. सर्वात मोठे आकर्षण आहे ते म्हणजे येथेल्या समाधिमंदिराचे. भगवान श्रीसाईनी १९१८ च्या विजयादशमीस देहत्याग केल्यावर त्यांचे पार्थिव शरीर याच ठिकाणी चिरविश्रांती घेत आहे. आजचे समाधिमंदिर म्हणजे एकावेळी बाबांचे एक निःसीम भक्त नागपूरचे श्रीमंत गोपाळराव ऊर्फ बापूसाहेब बुटी यांचा वाढा होय. बाबांच्या हयातीत या बुटीना आपल्या वाड्यात श्रीमुरलीधराचे देवालय बांधण्याचा दृष्टांत शिर्डीत झाला. तसाच दृष्टांत बाबांचे आणखी दोन भक्त कै. माधवराव देशपांडे व हरी सीताराम दीक्षित ऊर्फ काका यांना पण झाला. यांप्रमाणे बुटीनी श्रीबाबांची

परवानगी घेऊन मंदिर बांधणीचे काम बाबांच्या खास देखरेखी खाली सुरु केले एकदा बाबा लेंडी बागेकडे चालले होते. मंदिर जवळ जवळ बांधून पूर्ण क्षाले त्यामुळे आता उद्घाटनाचा मुहूर्त करावयाचा होता. माधवराव देशपांडे बाबांना म्हणाले, देवा, देऊळ बघायला चला. तेव्हां बाबा आत गेले व आज ज्या ठिकाणी प्रत्यक्ष समाधि आहे तेवढीच जागा आखून म्हणाले, आता आपण येथेच रहायला येऊ, येथेच झेलू. माझी हाडं या तुर्वतीतून वोलतील”.

बाबांच्या त्या त्यावेळच्या वाणीनुसार त्यांचे महानिर्वाण आल्यावर त्यांचा पार्थिव देह या जागी उतरवण्यात आला आहे. बुटीचा हा बाडा कगळ्या दगडांची भव्य इमारत आहे व त्या इमारतीत संगमरवरी प्रस्तराळ्यादित समाधि आहे. या समाधीवर भाविक बाबांवरील आपल्या श्रद्धेचे प्रतीक म्हणून मौल्यवान चादरी पसरतात व पुष्पमाला वहातात. या समाधि लगतच एका मिहासनावर बाबांचा एक भव्य संगमरवरी पुतळा आहे. बाबांचा डावा पाय उजव्या पायाच्या मांडीवर आहे. बाबांच्या या मनोहर मूर्तीकडे वघत राहिले की बाबा प्रन्यक्षाच आपणाकडे वघत आहेत असा भास होतो. या पुतळ्याचे सर्वच शिल्प अगदी शेव्हीव व प्रमाण वद्द आहे. हा असा नयनमनोहर अप्रतीम पुतळा मुंबापुरीतले एक विष्वात शिल्पकार श्री—बाळाजी बसंत ताळीम यांनी महूत प्रयासाने तपार केला व तों या समाधि मंदिरात १९५४ साली मोठ्या समारंभाने स्थानापन्न करण्यात आला. या पुतळ्याच्या अनावरण प्रसंगी अहमदबादचे विष्वात साईभक्त श्रीसाईशरणानंदजी हजर होते. श्रीबाबांचा हा पुतळा इटालियन मार्बलचा आहे. बाबांच्या या पुतळ्यास भाविक शाळी लपेटतात व त्यांच्या मस्तकाभोवती रुमाल बांधतात. पुतळ्यासभोवती चांदीची प्रभावळ आहे. व मस्तकावर चांदीची गोलाकार छत्री कायमची उघडी लटकत आहे. छत्राच्या वर काही अंतरावर “रघुपती राघव राजाराम पतीत पावन साईनाम” हे चरण लिहिलेले आहेत. समाधि व पुतळा दोन्ही, तीन पायाच्या उंच अशा चौथच्यावर आहेत. त्यांच्या सभोवती कठडा आहे. चौथच्याच्या दोन्ही टोकांस दोन मजबूत दक्षिणा पेटच्या आहेत. भाविकांनी भेट रक्कम या पेटीतच टाकायची असते, या पेटच्या महिन्याच्या गेवटच्या दिवजी उघडण्यात येतात व रक्कम मोजली जाते. समाधिमंदिरा समोरच विशाळ सभामंडप असून त्यास ‘साईदरबार’ असे म्हणतात. येथे एकावेली सहाशे लोक सहज वसू शकतात. संगमरवरी लादी येथे बसविण्यात आली आहे. भितीवर संतांच्या व बाबांच्या भक्तांच्या तसविरी टांगलेल्या आहेत. समाधिमंदिर मजलीचे आहे मजल्यावर काही खोल्या असून त्या भाविकांना रहाण्यासाठी दिल्या जातात. सभामंडपाच्या पुढे आणखीनही एक फरसबंद मोकळी जागा आहे तिथे पादक्षणे काढून ठेवली जातात. जवळच हात पाय धुण्यास संगमरवरी फर्शीने सुशोभित केलेल्या मोरीची सोय आहे. तिथे पाच नळ बसविलेले आहेत. समाधिमंदिरच्या बाहेरच्या अंगास अनेक खोल्या असून तिथे संस्थानच्या व कारभाराच्या, कोर्ट रिसिव्ह-

रांच्या कचेच्या आहेत. आतील अंगास असलेल्या खोल्या बाबांचे पूजा साहित्य, भांडी, कपडे इ. ठेवण्यासाठी वापरल्या जातात. सभामंडपाला तळधरही आहे. मंदिराच्या भागील बाजूस विहीर आहे. जवळच स्नानघर पण आहे. समाधि मंदिराची स्वच्छता कटाक्षाने पाळली जाते. समाधिमंदिरावर सोन्याचा कळस असून तो २८ सप्टेंबर १९५२ रोजी विजया दशमीचे दिवशी दुपारी बारा वाजता श्रीसंत डॉ. रामचंद्र प्रल्हाद पारनेरकर महाराजांचे शुभहस्ते बसविण्यात आला. समाधिमंदिर हे खरोखरच जागृत देवस्थान आहे. दिवसाकाठी चार वेळा समाविमंदिरात आरती होते व बाबांना पंचारतीनीं अनन्यभावे ओवाळिले जाते. गुढीपाडवा, रामनवमी, गुरुपौर्णिमा व दसरा असे चार मोठे उत्सव शिरडीत साजरे केले जातात व त्याप्रसंगी हजारों भाविक दर्शनास येतात.

श्रीसाई दरबारात प्रवेश केल्यावर डाव्या अंगास बाहेरून काढ लावलेल्या एका लहानशा खोलीत बाबा वापरीत असलेले कपडे, त्याचे अंगरखे चिंलिमी, जोडे, ग्रामोफोन, काठी, छत्री, माठ, इ. विविध वस्तू बाहेरून पहाणाऱ्याला व्यवस्थित दिसतील अशा मांडून ठेवलेल्या आहेत व त्याच्याच समोरच्या कपाटात श्रीसाईबाबा संस्थान शिरडी तर्फे आता पर्यंत प्रकाशित केलेल्या पुस्तकांच्या एकेक प्रति, बाबांचे फोटो केवळ भक्तांना पहाण्यासाठी म्हणून ठेवलेले आहेत. संस्थानतर्फे साईलीला नावाची इंग्रजी व मराठी अशा भाषातून मासिकेही प्रकाशित होतात. मराठी मासिक तर मेली ५२ वर्षे प्रकाशित होत आहे.

शिरडीतील दुसरे प्रेक्षणीय स्थान म्हणजे “द्वारकामाई” होय. हे नाव बाबांनी ठेवलेले आहे. ही एक मशिद आहे. बाबा जेव्हा शिरडीत आले तेव्हा त्याचे पडक्या मणिदीत वास्तव्य होते. १९१२ व नंतर १९५२ मध्ये या मणिदीची डागडुजी करण्यात आली व तिला आताचे भव्य मंदिराचे स्वरूप आले आहे. द्वारकामाईत एका उंच अशा चौथाच्यावर दक्षीणाभिमुख बाबांची एक भव्य तसबीर एका मोठ्या देव्हाच्यात ठेवण्यात आली आहे. या तसविरीतील बाबांची हुबेहूब प्रतिमा श्री, शामराव जयकर नावाच्या मुंवईच्या एका चित्रकाराने आपल्या कुशल कुंचल्याने चितारली आहे. या तसविरीच्या समोर बसवून शामरावाने ही प्रतिमा चितारली आहे हे विशेष होय. या तसविरीच्या समोर संगमरवरी पादुका आहेत. तसबीर व पादुकांच्या दोन्ही बाजूला नंदादीप तेवत असतात. जवळच बाबांची नेहमी वापरावयाची खुंट्यांसहित दोन जाती व त्याच्या बाजूला गव्हानी भरलेले पोते आहे. तसविरीच्या समोरच धुनीमाई आहे. ही धुनी स्वतः बाबांनी आपल्या हातातला चिमटा आपटून प्रज्वलित केली व तेव्हापासून तो आजतागायत ही अखंड पेटत ठेवण्यात आली आहे. येथूनच उदीची प्राप्ती भाविकांना होते. तसविरीच्या दुसऱ्या अंगास एक दगडी चौरंग आहे. त्यावर बसून बाबा स्नान करीत असत.

द्वारकामाईत प्रवेश केल्यावर उजव्या बाजूस जो जंगी पापाण आहे त्यावर बाबा नित्य बसत, त्यावर त्यांच्या पादुका पण आहेत. या पापाणावर बाबांची एक टोलेजंगी तसबीर टांगण्यात आली आहे व ती सदा पुष्पमाळानी अलंकृत असते. द्वारकामाईत तुळसी वृदावन, बाबांची हात टेकून उभे रहाण्याची भिन, बाबांचा हस्त स्पर्श कूळ बाजूने जाण्याचा लाकडी स्तंभ व शेजारीच एक चूल आहे. जवळच्याच एका खोलीत बाबांचा रथ व पालखी ठेवण्यात आलेली आहे. या दोन्ही वस्तु उत्सवप्रसंगी बाहेर काढल्या जातात. द्वारकामाई म्हणजे हिंदू-मुस्लीम व पाणी या तिन्ही धर्मीयांच्या एकतेचे प्रतीक आहे.

द्वारकामाईच्या पूर्वस “चावडी” आहे. येथे बाबा एक दिवसा आड निद्रासुख घेत. येथे बाबांची नित्यनेमाने आरती होत असे व त्यानंतर उदीचा प्रसाद बाबा चिलीप्पा ल्यानंतर मिळत असे. चावडीत बाबांची एक मोठी तमवीर एका आसनावर असून समोरच एका खास बनवलेल्या काचेच्या पेटीत बाबांच पादवाण ठेवलेले आहे. चावडीत काचेच्या हंड्या व देवदेवतांच्या बाबांच्या वेळेपासूनच्या किंती तरी तसविरी टांगण्यात आलेल्या आहेत. चावडीत बाबा ज्या फळीवर झोपत असत ती फळी व बाबांना भेटी दाखल एका भक्ताने दिलेली दोन चाकाची लाकडी खुर्ची पण ठेवण्यात आली आहे. चावडीतील बातावरण सुगंधी असून तिथे विशिष्ट मयदिन्या पलीकडे स्त्रियांना प्रदेश दिला जात नाही.

शिर्डीतील वरील तीन स्थानांप्रमाणेच महत्त्वाचे जे स्थान आहे, ते म्हणजे गुरुस्थान. बाबा शिर्डीत अवतीर्ण झाल्यानंतर ते नेहमी या निवृक्षाखाली बसत. हा वृक्ष आज समाधिमंदिराच्या मागील बाजूस आहे. हे आपल्या गुरुरायाचे स्थान आहे, असे बाबा नेहमी सांगत. येथे त्या निबाच्या पानाला कडवटपणा अजिवात नाही. येथे गुरुवार - शुक्रवार जो ऊद जाळील त्याचे कल्याण होईल असे बाबांनी सांगितलेले आहे. निब वृक्षाखाली बाबांच्या पादुका असून बाबांनी स्वहस्ते स्थापन केलेली श्रीशंकराची पिंडी आहे. गुरुस्थानासमोरच संस्थानची कचेरी व रस्त्याच्या पलीकडील बाजूस संस्थानचे भोजनगृह व चहाचे कॅन्टीन आहे. भोजनगृहात टेवल खुर्चीवर एकावेळी दोनशे भाविक बसतात.

बाबांच्या समाधिमंदिरापासून अगदी जवळच एक सुंदर बाग आहे तिचे नाव लेडी बाग. येथे बाबा नित्य भल्यापहाटे शौचास जात. येथल्या झाडाना बाबा स्वतः पाणी आणून धालीत. या बागेत विविधरंगी गुलाबाची रोपटी, झेंडू, मोगरा, जास्वंद, तुळस इ. असून वड, पिपळ, निब, शेगूल इ. झाडे आहेत. या बागेतल्या निबाच्या बुध्याशी बाबा तासन् तास बसत व म्हणूनच की काय बाबांचे स्मारक म्हणून तेथे

एक घुमटी बांधलेली असून तिथे सतत नंदादिप तेवत असतो. लेंडीबागेच्या प्रवेश-द्वाराजवळच अबदुल्ला, नानावल्ली व भाऊमहाराज (तात्या कोते पाटील) यांच्या गेजारी गेजारी अशा तीन समाध्या आहेत. वावांच्या लाडक्या णामसुंदर नावाच्या घोड्याची समाधि याच लेंडीबागेत आहे.

श्रीबाबा शिर्डींत आल्यावर देवदर्गनासाठी म्हणून तेथल्या खंडोबाच्या छोट्याशा मंदिरात आले व येथेच म्हाळसापतीनी त्यांचे स्वागत करून 'आओ साईंबाबा' असे म्हटले आणि येथूनच पुढे बाबांनी 'साईंबाबा' हे नाव धारण केले ते कायमचेच. आज या देवळात श्रीखंडोबा, वाणाई व म्हाळसा या तिघांच्या मूर्ती आहेत.

शिर्डींत या धार्मिक स्थानाशिवाय श्रीसाईनाथ रुग्णालय, कर्म मुंजी कायसाठी श्रीमाईमंगल कायलिय व शिक्षणासाठी साईनाथ माध्यमिक विद्यालय या वास्तू पण आहेत. शिर्डी पहाऱ्यासाठी आलेला भाविक बाबांच्या दर्शनानंतर या वास्तूना पण भेटी देतो आणि शिर्डी संस्थानच्या कारभाराचे आणि मुख्य रिसिव्हर साहेब श्री का. सी. पाठक यांच्या कायचि कौतुक करतो आज शिर्डींत सर्वव सिमेंट कॉकिंटचे रस्ते आहेत, त्यावरून टयूबलाइटचा प्रकाश आहे, ठिकठिकाणी चौकांत कारंजी आहेत. दूसर्यासाठी चांगली वाके आहेत, व भाविकांना रहाऱ्यासाठी भक्तनिवासाची सोय आहे, भाविक येथे येतात श्रीबाबांच्या समाधीचे डोळे भरू दर्शन घेतात. कृतकृत्य होतात आणि पुन्हा येण्याचा निश्चय करून शिर्डींचा निरोप घेतात.

श्री-स ; याचना

विजय हजारे

तार अथवा मार
तूंच गजानना
जरी नाही केली
तुझी मी साधना .
तारणार कोण
तुझ्याविण दुजा
नच जरी केली
स्तोत्र पाठ पूजा.

टाकुनिया भार
चालतो मी देवा
विसंबून आणि
तुझ्यावर
कुणी नाही त्राता
अपराध कोटी
धालण्या पोटांत
तुझ्याविना
बुडतो मी आतां
माझ्या 'मी' पणांत
दीता या बांबवा
जगन्नाथा.

ललित चरित्र :

श्रीसाईनाथ महाराज ललितचरित्र

श्री. र. श्री. पुजारी

१२. त्या तीनमूर्तीं पैकी तर ही एक मूर्ती नव्हे !

अंगावर गळबंदी लांब कोट. मानेभोवती जरीकाठी उपरणे. डोक्यावर ठेवणीतील जरीच्या काढीचा रुमाल शिरडीचे गांवकामगार वतनदार कुलकणीं गावाच्या वेशीशी उभे होते. निमगावच्या दिशेने मधून मधून पाहात होते. स्वतःशी म्हणत होते. अजून कसा नानासाहेबांचा टांगा दिसत नाही ! सूर्योदया बरोबर आम्ही शिरडीत आहोत असे समजा असे नानासाहेब म्हणाले होते. आता तर सूर्योदय होण्याची घटका अगदी जवळ येऊन ठेपली.

एवढ्यात वेशीशी कोणी एक वृद्ध गृहस्थ आले. नेहमीच्या आपल्या पृष्ठतीनुसार त्यांनी कुलकण्याकडे चौकशी केली, “काय अप्पा ! उठल्या उठल्याच वेशीत कोणाची वाट पहाता ? कोणी अंमलदार तालुक्यावरून येणार आहेत वाटते !”

अप्पांनी निमगावच्या दिशेने पुन्हा एकदा पाहून घेतले. मनाचा अस्वस्थपणा दडवीत ते म्हणाले, “ होय. नानासाहेब चांदोरकर म्हणून नगरच्या कलेक्टरचे चिटणीस आहेत, ते येणार आहेत. परंतु दप्तर तपासणीसाठी नव्हे. बाबांच्या दर्शनासाठी.”

‘अस्से ! अस्से !’ असे म्हणत, मान खाली घालून ते गृहस्थ निघून गेले. जणू त्यांना म्हणायचे होते; मोठी मोठी अंमलदार माणसे बाबांच्या निमित्ताने येथे येऊ लागली आहेत. त्यातीलच हे कोणी एक अंमलदार ! कुलकण्याना दोन दिवसां-पूर्वीचा प्रसंग स्मरला.

दप्तर घेऊन मामलेदारांच्या हुक्माप्रमाणे ते कोपरगावास गेले होते. तेथे तालुका

कचेरीत दप्तर तपासणीचे काम जोरात सुरु होते. स्वतः कलेक्टर साहेबांचा मुक्काम पडला होता. त्यामुळे सर्वांची धारण पाचावर बसली होती. कोणत्या वेळी कोणते प्रकरण निघेल आणि कोणास धारेवर धरले जाईल याचा नेम नव्हता.

स्वतः कलेक्टर इंग्रज मनुष्य. सर्वसामान्य प्रकरणे नेटिव्ह अधिकाऱ्यांवर सोपविलेली त्यामुळे भाषेचा प्रश्न नडत नसला तरी मनात धोका मोठा. भल्या भल्यांची कॅफ उडावी असा सर्व मामला.

चिटणीस नानासाहेब मूळचेच मुस्वभावी. सभ्य. परंतु सरकारी कामात ढिले नव्हते. मोठेच विलक्षण जागरूक. अष्टावधानी. त्यामुळे त्यांचा वचकही मोठा. सत्य परिस्थिती एखाद्याच्या तोंडून आपोआप बाहेर पडावी अशीच तपासणीची त्यांची एकदंर रीत-पद्धत. खाक्या. तिच्यातून कोण सूटणार?

अनेक गावकामगार कुलकण्यापैकी मी एक. माझा नंबर लावून मी बसले होतो. काम नानासाहेबांपुढेच होते. मनाशी म्हणत होतो; माझ्यापरीने मी दप्तर चोख ठेवले आहे. तरी पण कामात केव्हा, कोणती कसर निघेल नेम नाही. तथापी मनास एका गोष्टीचा धीर आहे. तो म्हणजे ती दयाळू साईमाउली नित्यमाझ्या पाठीशी आहे.

माझे काम पाहून नानासाहेबांनी मला जाण्याची आज्ञा केली. तरी पण काम दप्तर काखेस लावून मी क्षणभर थांबलो. मान खाली करून म्हणालो, “साहेबांच्या चरणी एक नम्र प्रार्थना करण्यासाठी मुद्राम थांबलो होतो.”

नानासाहेबांचे डोळे मोठे झाले. कर्तव्यदक्षतेमुळे उग्र झालेला चेहरा अधिकच उग्र भासला. तीव्रपणे ते म्हणाले, “प्रार्थना? कसली प्रार्थना?”

माझ्या मनात कोणताही स्वार्थ नसल्यामुळे मी म्हणालो,
“आपण एकवार शिरडीस साईमहाराजांच्या दर्शनास यावे. इतक्या जवळ आल्यासारखे दर्शनाचा योग यावा, ही खुद्द बाबांची इच्छा.”

बाबांची इच्छा!

मी शिरडीस येऊन बाबांचे दर्शन घ्यावे अशी बाबांची इच्छा!

अशक्य! सर्वस्वी अशक्य! निखालस खोटे!

ज्याचे मुखही कधी बाबांनी पाहिले नाही, अशा मला बाबा दर्शनाला कधी बोलावतील! या गावकामगार कुलकण्याबीरोबर निरोप देतील!

वरिष्ठांना खूप करण्याचा हा काही तरी डाव ! त्याविना सलगी करण्याची ही डोकेबाज मसलत या कुलकर्ण्याला सुचणार नाही.

नानासाहेबांच्या डोक्यात काय काय विचार आले ते मी कसे सांगू ? पण एक गोप्त खरी : त्यांनी मला एका शब्दामेही छेडले नाही. उलट माझ्या चेहऱ्यावरील खरे खोटेपणा निरखीत ते म्हणाले, “तुम्ही थोडावेळ बाहेर थांबा . नंतर तुम्हाला बोलावून मी काय ते सांगेन.”

दरम्यान तेथे आलेल्या नानासाहेब डेंगळ्याचे व त्यांचे काय बोलणे झाले न कळे. कारण त्यांनी मला आत बोलावले आणि ते म्हणाले, “तुमच्या त्या मार्डबाबांची इच्छाच जशी दिसते तर करणार काय ! येऊ आम्ही शिरडीला ! परवा सकाळी ! अगदी सूर्योदयावरोवर ! ”

तो सूर्योदय होण्याची वेळ टळून गेली म्हणून डोळ्यांवर हात धरून कुलकर्णी पहातात तो डेंगळ्यांचा दोन घोड्यांचा घरचा टांगा त्यांना शिवाच्या ओढ्यापर्यंत आलेला दिसला. तो पाहून कुलकर्णीचे धाबे न कठत दणाणले. तरी पण स्वतःला भावहून मनाशी ते म्हणाले : अरे बाबा ! शिरडी गावच्या बतनदार कुलकर्णी ! सरकारी अंमलदारांचा धाक मनाशी अजून किती दिवस बाळगळील ! जे खरे सरकार, ते हे नव्हे. दुसरेच आहे. खरे सरकार द्वारकामार्दीत मशिदीत बमून राज्य करीत आहे.

पाहता पाहता टांगा वेशीशी आला.

समोर टांगेवाल्या जवळ नानासाहेबांचा पट्टेवाला. मार्गील बाजूस नानासाहेब चांदोरकर आणि नानासाहेब डेंगळे.

कुलकर्णीनी पुढे होऊन मोठ्या अदबीने त्यांना नमस्कार केला. म्हणाले, “टांगा आधी आमच्या घराकडे वळवा. तेथून हातपाय धूवून मशिदीकडे दर्शनासाठी लघेच जाता येईल.” कशी कोण जाणे, कुलकर्णीच्या या वेतास ती मंडळी एकदम तयार झाली.

टांगा कुलकर्णीच्या दारासमोर सोडून, हातपाय धूवून ती मंडळी मशिदीपुढे येऊन उभी राहिली.

मशिदीपुढे बाबांची धुनी या क्षणीही नित्याप्रमाणे प्रदीप्त होती. तिच्या पासून काही अंतरावर एका कोपन्यात मातीची एक थाळी आणि पत्त्याचे एक टमरेलही दोन्ही भितीशी होती. त्याना सोबत करीत दोन तीन मडकी जवळच विसावली होती.

जमिनीच्या उंच सखलपणामुळे ती मडकी अर्धवट कलंडून पुन्हा स्थिर झाली होती,
नानासाहेब चांदोरकरांनी मशिदीच्या आढऱ्याकडे पाहिले.

आढे जवळ जवळ खाली आले होते. एखाद्या कबूतराच्या पायांच्या साध्या
स्पर्शनिही माती खाली पडत होती. तरीही त्या आढयास कोणी एका भक्ताने एक
घंटा आणून टांगली होती. जणू ही मशीद नमून हे एक मंदिर होते. येथील देव मनुष्य
रूपाने इकडे तिकडे वावरणारा असला तरी नवसास पावणारा होता.

भारतीय संस्कृती, इतिहास आणि तत्त्वज्ञान यांच्यावर पोसलेले नानासाहेबांचे
मुसंस्कृत मन एका क्षणात भूतकाळांत वावरू लागले.

ही शिरडी म्हणजे पुरातन काळाची शीलधी. गंगेच्या म्हणजे गोदेच्या काठचे
विद्या आणि कला यांचे एकेकाळचे हे माहेर घर, दक्षिणेस पैठण आणि उत्तरेस काशी
यांच्या प्रमाणेच असलेली ही पवित्र भूमि, ती मध्यंतरीच्या काळात उध्वस्त झाली.
तिचे मूळ वैभव लोपले. काप जाऊन भोके उरावीत त्याप्रमाणे आज शिल्लक उरले ते
एक गावकूस ! आणि दूसरी म्हणजे गावाची वेस !

श्रीकाशीस विश्वेश्वराच्या मंदिराची मशीद झाली.

ही मशीद त्या प्रकारची तर नसेल !

या साधूने घेतलेला फकीराचा हा वेष मशिदीस साजेसा दिसावा म्हणून तर
घेतला नसावा.

तसे नसते तर ही आढयाची घंटा, हे अग्निहोत्र येथे कसे दित्तले असते ? नाना-
साहेब, डेंगळे सांगतात त्याप्रमाणे रामनामाचा जप तरी येथे कसा चालला असता ?

ही मशीद म्हणावी, तर ती हिंदूच्या भर मध्यवस्तीत कशी ? बरे, मंदिर
म्हणावे तर ते मूर्तीविना असलेले, मशीद म्हणून ओळखले जाणारे स्थान कसे ?

छे : ! ही मशीद म्हणजे एक गौडबंगालच आहे.

दिडमूळ होऊन नानासाहेब इकडे तिकडे पाहू लागले. तोच त्यांच्या कानावर
जेजारच्या घरातून कसलासा गलबला आला.

ती एक शाळा होती. तो गलबला शाळेतील मुलांच्या बोलण्याचा होता. शाळा मणिदीच्या भितीला लागूनच होती.

मणिदी समोर नानासाहेब डेंगळ्यांना पाहून मास्तर धावतच बाहेर आले. ननासाहेब चांदोरकरांना नमस्कार करून स्वतःची ओळख करून दिली, “मी माधवराव देशपांडे. या गावचाच आहे. समोरच्या मुलांच्या शाळेत मास्तर आहे.”

मास्तरांच्या वाणीत नम्रता होती. अंगी दुसऱ्यावर घाप टाकण्याइतकी हुषारी होती. आलेली माणसे बाबांच्या दर्शनासाठी आली आहेत हे ओळखून झटकन मास्तर बाजूस झाले, दोन्ही हात जोडून आर्जवीपणे म्हणाले,

“बाबांच्या दर्शनासाठी आपण आला आहात. चला मी घडवितो त्यांचे दर्शन.”

बाबा यावेळी पाठमोरे होते. धुनीत ढलपे टाकण्याचे काम चालले होते. जणू त्यांना बाहेरील जगाची शुद्ध नव्हती. भल्या पहाटे उठून कोणी मंडळी आपल्या दर्शनास आली याची दादही नव्हती.

नानासाहेब डेंगळे प्रथम पुढे झाले.

बाबांसमोर धुळीत साष्टांग नमस्कार घालून त्यांच्या पायावर त्यांनी डोके ठेवले.

नानासाहेब चांदोरकर उभ्या उभ्याच विचार करू लागले :

जिच्या पायावर मोठ्यामोठ्यांनी धुळीत लोटांगण घातले अशी ही विभूति आहे तरी कोण? आली तरी कोठून?

रात्री नानासाहेबांशी, जे बोलणे झाले त्यावरून तरी ही विभूती गूढ दिसते. तिचा येथे येण्याभागील हेतूही गूढ असावा.

दत्तावतार श्रीमाणिकप्रभूंनी मोंगलाई हे आपले कार्यक्षेत्र केले. अक्कलकोट स्वामींनी अक्कलकोट हा आपल्या कार्याचा केंद्र बिंदू केला. राम असो रहीम असो, ईश्वर सर्वत एक, ही एकेश्वर पंथाची घ्वजा उभी करून समाजातील दूही नाहीशी केली. मनामनातील मलिनता धुवून काढून समाज एकसंघ केला. खन्या मानवधर्माची गुढी उभी करून महाराष्ट्र धर्माची उन्मळून पडत असलेली मुहूर्तमेढ पुन्हा स्थिर केली, बळकट केली.

श्रीमाणिकप्रभूनी मुसलमान समाजाचा प्रेमादर संपादन केला. श्रीस्वामीसमर्थानी अकलकोट येथे याचं समाजासाठी भक्तिप्रेमाची पाणपोई घातली. त्यांचेच उरलेले कार्य पुरे करण्यासाठी तर आता ही विभूती येथे फकीर वेषाने अवतरली नाही ना ?

श्रीमाणिकप्रभूच्या माणिकनगर येथील दरबारात अवतरलेल्या त्यादिव्यरूप विमूर्तीचे स्मरण नानासाहेबांना या क्षणी झाले.

स्वर्गीय तेजाने तळपणाच्या तीन मूर्ती पैकी एक स्वतः श्रीमाणिकप्रभू होत. दुसरे श्रीस्वामीसमर्थ होते. तिसरी मूर्ती मात्र त्यावेळी कोणासच ओळखता आली नाही. त्या तिघांमधील गूढ भाषणाचे आकलन त्यावेळी कोणासही झाले नाही. त्या तीन मूर्ती एका टेकडी पाशी एकमेकांना भेटल्या ; आपल्या अंगीकृत कार्याविषयी एक-मेकांशी काही शब्द बोलल्या आणि एका क्षणात पुन्हा अदृश्यही झाल्या.

धुळीत एका तरटावर बसलेल्या त्या मूर्तीकडे नानासाहेबांनी एक क्षणभर पाहिले. टक लावून पाहिले.

विषयवासनेची यांत्रिकचितही काजळी नसलेली वैराग्याची ती जणू ज्योती होती, विघ्नहर्त्या श्रीगजाननाची ती जणू मंगल मूर्ती होती. उत्पत्ति, स्थिति आणि लय जिच्या हाती, अशी ती साक्षात् विमूर्ती होती.

एका क्षणात एक दिव्य विचार नानासाहेबांच्या मनात चमकून गेला. भक्ति भावाने भारावून, अष्ट सात्त्विक-भावांमुळे कंपायभान होऊन स्वतःशीच म्हणाले : त्या तीन दिव्य मूर्ती पैकी तर ही एक मूर्ती नव्हे ! जिने आजवर गूढत्व धारण केले, ती आता येथे तर आपल्या कार्यासाठी येऊन प्रकट झाली नाही. !

नानासाहेबांनी धुळीतच त्या मूर्तीला साष्टांग नमस्कार घातला.

दोन्ही डोळचांतून भक्तिप्रेमाचा अशुग्रवाह सुरु झाला.

नानासाहेब उठून बसले तेव्हा त्यांना रात्रीचे नानासाहेब डेंगळचांचे उद्गार आठवले. नानासाहेब डेंगळे रात्री म्हणाले होते, “ज्यांना बाबांनी एकदा आपले मानले, अशा माणसांना बाबा कोणत्यावेळी, कोणत्या कारणामुळे, कोणत्या व्यक्तीकरवी आपणाकडे खेचून घेतील याचा काही नेम नसतो.”

गावकामगार केशव अनंत ऊर्फ अप्पा कुलकर्णी यांच्या शब्दावर आपण अविश्वास प्रकट केला, अधिकाराच्या तोन्यात त्यांनी आणलेल्या निरोपाची हेटाळणी केली

याचा चांदोरकराना आता पश्चात्ताप झाला. केवळ अज्ञानामुळे हातून घडलेल्या ह्या अपराधाबद्दल त्यांनी बाबांची मनोमन क्षमा मागितली. म्हणाले : सगृहो ! स्वामी ! खरे अंमलदार आपण आहा. आम्ही आपले हुजरे. शागीर्द. भालदार-चोपदार. आमच्या अनंत अपराधांची क्षमा आपण करणार नाही तर दुसरे कोण ?

मशीदीतून बाहेर पडताना नानासाहेब चांदोरकराना म्हणाले की आपल्या मनावर चढलेली अंमलदाराची पुटे हळू हळू गळून पडत आहेत. अहंकाराच्या हजारो बंधनामुळे जखडलेले मन हळू हळू मुक्त होत आहे. झोपलेल्या आत्म्याला हळू हळू जाणा येत आहे.

नानासाहेब चांदोरकर दीर्घमौनानंतर एकच वाक्य बोलले, “आज गंगेचे स्नान घडले; विश्वेश्वराचे दर्शन झाले.”

१३ माझे देऊळ बांधतोस ! शनिदेवाचे देऊळ पडले, ते बांध .

अप्पा कुलकण्याच्या घरी विश्रांती घेत असताना एकाच विचारामुळे चांदोरकरांचे मन व्यग्र झाले. पुन्हा पुन्हा ते स्वतःशी म्हूऱू लागले : जे स्वतः पूर्ण निःसंग, त्यांनी आपले दर्शन मुक्तद्वार का करू नये ? दर्शनाच्या लाभासाठी त्यांनी कोणा व्यक्तीस मध्यस्थ का करावे ? काहीना तर आपल्या दर्शनासाठी मशीदीची पायरीसुध्दा का चढू देऊ नये ? सर्वज्ञ जर त्यांचीच लेकरे तर हा भेदाभेद तरी कशासाठी ? या निर्बंधामागील हेतु तरी कोणता ?

सकाळी भेटलेले बाबांचे दर्शन करविणारे शाळामास्तर श्री. माधवराव देशपांडे यांच्याविषयी चांदोरकर विचार करू लागले. नानासाहेब डॅगळ्यांच्या म्हणण्याप्रमाणे बाबांच्या सान्निध्यातील ही एक अत्यंत महत्त्वाची व्यक्तिता. ती व्यक्ती या बाबतीत काय म्हणते ते तरी ऐकावे असे त्याना वाटू लागले. मधूनच बैठकीवरून उठून हात मागे घेऊ ते येरझारा घालू लागले. त्यांची ही मनःस्थिति ध्यानी घेऊन नानासाहेब डॅगळे म्हणाले, “मशीदीतून आल्यापासून भी पहात आहे. आपण विचारात गढला आहात. कोणत्या शंकेने आपणास एवढे अस्वस्थ केले आहे ?”

चांदोरकर हसून म्हणाले, “संशय हा तर आमच्या मनाचा स्थायीभाव. संशयाचे पिशाचच इंग्रजी शिक्षणामुळे आमच्या मानेवर सदैव बसलेले. मधाच्या त्या माधवराव देशपांडे मास्तरांची भेट झाली तर पुष्कळ गोष्टींचा खुलासा होईल असे वाटते.”

अप्पा कुलकण्याकडील एक मनुष्य ताबडतोब माधवरावांकडे धावत गेला.

शाळेच्या सकाळच्या कामातून माधवराव आता मोकळे ज्ञाल्यामुळे त्यांना पाठोपाठ घरी घेऊनच आला.

इकडचे तिकडचे बोलणे ज्ञाल्यानंतर माधवराव स्वतःच बाबांविषयी बोलू लागले. बाबांच्या स्वभावात वर वर दिसणाऱ्या विसंगतीची संगती लावू लागले. स्वतःकडे उणेणा घेऊन त्यांनी बोलण्यास सुरुवात केली.

“साहेब ! प्राथमिक शाळेचा मी एक मास्तर. माझे ज्ञान ते केवढे ! पण बाबांनी मला जवळ केले. आपल्या वेड्याबाबागडचा पोराला आईने जवळ करावे तसे.

“तंबाखू ओढण्याची माझी सवय फार जुनी. सकाळी शाळेत मुलांना शिकवीत असताना सुध्दा मला तंबाखूची तलफ येई. मी अगदी बेचैन होई, तशातूनच एक दिवस बाबांकडे जाण्याचा मार्ग सुचला.

“बाबांना त्यावेळी गावात फारसे महर्त्व नव्हते. मशीद हा छानसा आडोसा होता. तेथे बाबांची आणि माझी चिलिमची देवघेव छान जमली. मी त्यांचा दोस्त ज्ञालो पुढे तर त्यांना एकेरीने संबोधू लागलो.

“पण पुढे ध्यानी आले की चिलीम ओढणे हे आम्ही एकत्र येण्याचे केवळ निमित्त होते. कारण मोठचा खुबीने बाबांनी मला आपल्या जवळ ओढून घेतले होते. कधी कधी दहा मिनिटेही बाबा माझ्याकडे नुसते पहात बसत. भरलेली चिलीम हातात तशीच धरून, भान विसरून मीही त्यांच्याकडे जणू त्यांचे माझे संबंध फार जुने होते कदाचित किंत्येक जन्माचेही. “हळू हळू जणू खरी ओळख पटू लागली. त्यांच्या सहवासाची चटक लागली. शाळा असो नसो - अष्टौप्रहर मन एखाद्या भुंग्याप्रमाणे त्यांच्याभोवती रुंजी घालू लागले मी शाळामास्तर, म्हणून बाबा मला ‘शामा’ ‘शाम्या’ या प्रेमाच्या नावाने बोलावू लागले. जणु मी त्यांच्या कुटुंबातीलच एक मनुष्य होतो.”

माधवराव क्षणभर गहिवरले. बोलण्याचे थांबले

नंतर विषय बदलल्या प्रमाणे बोलू लागले —

“बांबांना लोक मुसलमान समजतात, मशीद हे त्यांचे राहाण्याचे ठिकाण अशा बाबांबद्दल बायजाबाईना इतका कळवळा का असावा ? त्यांच्या मुलानेही बाबांच्या तोंडात आपल्या खिल्यातील साखरकाजू घालून एखाद्या सखल्या भाच्याप्रमाणे त्यांच्यावर प्रेमाचा अधिकार का गाजवावा ? त्यांच्या हाताला धरून त्यांता हवे तेथे ओढत का त्यावे ? याआपल्या मामानेती जीर्णकफनी पुत्त्वा अंगावर घातल्यास बोटे घालून तीटराटरा सा. ली. ३

फाडून टाकण्याची धमकी का थावी ?

“ साहेब ! पूर्वजन्मीचे हे संबंध ! याविना या गोष्टीना दुसरे उत्तर नाही. अन्यथा अनेकाना ज्यांचा धाक ; ज्यांच्या धाक ज्यांच्या मशीदीची पायरी चढण्याची मी मी म्हणणारांची छाती नाही. असे बाबा मुलांना आईच्या आज्ञेत रहावे तसे बायजाबाईच्या आज्ञेत राहिले नसते. आपली कडक बंधने बायजाबाईच्या बाबतीत त्यांनी शिथिल केली नसती.

“ आता कित्येकाना वाटते बाबा आपल्या बाबतीत फार कठोर झाले. आपली सत्व परीक्षा त्यांनी फार पाहिली. पण खरे ते सांगतो. त्यांना सुधारण्यासाठीच बाबांनी तो कठोरपणा धारण केला. वर्गाच्या मागे राहिलेल्या मुलाला घंटा झाल्यानंतर ही शाळेत बसवून घेऊन त्याच्याकडून कच्चा राहिलेला भाग मास्तरांनी पक्का करून घ्यावा त्याप्रमाणे ! ”

माधवरावांचे हे विनोदी बोलणे ऐकून नानासाहेबांना हसू आले. अप्पा कुलकर्णीही मुद्दा पटल्यामुळे हसले.

नानासाहेबांच्या हसण्याशी समरस होऊन माधवराव पुढे सांगू लागले —

“ काशीराम शिंपी म्हणून बाबांचा येथील एक खरा भक्त. मोठा सात्त्विक वृत्तीचा तो बाबांना रोज दोन पैसे न चुकता देई. याच गोष्टीचा पुढे पुढे त्याला इतका सात्त्विक अहंकार झाला की एखाच्या दिवशी बाबांनी पैसे घेतले नाहीत तर तो माझ्याकडे येऊन डोळ्यातून पाणी काढू लागला.

“ बाबांनी हा कच्चेपणा ओळखला आणि रोज त्याच्याकडे पैसे मागण्याचा सपाटा लावला. केब्बा ? तर त्याची पैचीही पत बाजारात उरली नाही अशा वेळी ! या सर्व प्रकाराने काशीराम मनात समजला की सात्त्विक झाला तरी अहंकार परमार्थाला मारकच.

“ त्या क्षणापासून काशीरामाच्या मनातील ‘मी’ मेला. जीवंत उरला तो त्याच्या मनातील राम ! साईराम !

त्या साईरामानेच त्याला प्राणसंकटातून पार केले.

कारण काशीराम तिकडे चोरांच्या तावडीत सापडला त्या रात्री बाबांनी इकडे मशीदीत एकच हाहा : कार केला. रुद्रावतार धारण करून, ओरडून आणि शंखध्वनी करून सर्व मशीद डोक्यावर घेतली.

“साहेब ! खरे तेच सांगतो, बाबा हे एक मोठेच गूढ आहे. म्हाळसापती अख्खी रात हात जोडून त्यांच्या पायांशी बसलेले असतात. त्यांची प्रत्येक आज्ञा ‘होय देवा !’ म्हणून शिरसावंदव मानतात; पण त्यांनाही बाबांच्या मनाचा थांग नाही. बाबांची आज्ञा केव्हा काय होईल माहित नाही — माहित नसते.

“मशीद इतकी जीर्ण झाली. ती पाडून दुसरी बांधावी म्हणून गोपाळराव गुंडांनी कोपरगावच्या पूर्वीच्या मुलकी सर्कल इन्स्पेक्टरानी सर्व तयारीकेली उत्तम दगडआणूनतो रात्रंदिवस घडविला. सर्वाना वाटले या मशिदीच्या जागी एक सुंदर वास्तू उभी राहील. मंदिराचे स्वरूप तिला येईल. पण झाले मात्र उलटेच. बाबांनी एक दिवस सकाळी मशिदीतून वाहेर येऊन रागारागाने ते दगड उचलून फेकून दिले आणि म्हणाले, माझे देऊळ बांधतोस ! मला येथे गाडतोस ! जा, देवाचे देऊळ बांध ! शनिदेवाचे देऊळ पडले आहे. ते बांध !”

“बाबांच्या आज्ञेने गोपाळरावांनी ते दगड उचलले आणि पडत चाललेल्या शनीच्या देवळाचा जीर्णोद्धार केला. ते वाढविले. नंतर ध्यानी आले की शनीच्या देवळाचा जीर्णोद्धार व्हावा म्हणूनच त्या सकाळी बाबांनी तो अवतार धारण केला.”

माधवराव एक क्षण भर स्तब्ध झाले.

मग म्हणाले, “बाबांचे वागणे पाहून कधी कधी मला माझ्या लहानपणातील मास्तरांची आठवण येते. त्यांचा स्वभाव जितका रागीट तितकाच प्रेमळ.

“कोणत्या मुलाला कोणते काम सांगावे; कोणत्यावेळी रागवावे आणि कोणत्या वेळी चुचकारावे; छऱ्यी झाली तरी तिचा उपयोग कोणत्यावेळी आणि किती प्रमाणात करावा—या सर्व गोष्टीचे तारतम्य त्यांना मोठे छान .

एखाद्या गोष्टीच्या द्वारा त्यांनी दिलेली मात्रा इतकी अचूक लागू पडे की रोगाचा बंदोबस्तु कायमचा !

“बाबांचे वागणेही थोडे फार असेच ! लावलेला धाक कामे नीटपणे करून घेण्यासाठी. परंतु एकंदरीत सर्व गोष्टी धारवाढी काटयाप्रमाणे अचूक काटेकोर. शिस्तबद्ध. जणू बाबांना या काटचावर सोने जोखायचे आहे. बाबांचे

एक भक्तही आज भोजनासाठी आहेत. मी येतो. रंजा घेतो.”

माधवराव घाईचाईने घरी निघून गेले.

नानासाहेब डेंगळे आणि नानासाहेब चांदोरकर माधवरावांच्या बोलण्याचा विचार करीत निमग्नावी जाण्यासाठी अंगावर कोट वढवू लागले.

सुहागशहा

ले. डॉ. के. भ. गव्हाणकर, कुर्ला.

जीवाचे हित अचूक जाणणारे संत होत. स्वहिताच्या बरोबर जीवाची पाऊले पडतील असेच त्यांचे शब्द असतात. त्यांच्या बोलण्यामध्ये संदिग्धता नसते, त्यांच्या वचनात गुंतागुंती नसते, त्यांच्या भाषणात आडपडदा नसतो.

मतामताच्या गलबत्यात जीवनाचा घोटाळा उडतो, खन्या खोटचांच्या निवाडधात बुद्धी भ्रमते; असल्या अवस्थेत संत मार्गदर्शक होतात.

संतवाणी नामस्मरणामुळे गोडावलेली, प्रेमाने ओरंबलेली असते. त्या वाणीत अपूर्व तेज असते. त्या वाणीचा अनुभव संत निळोबा असा सांगतात.

बोध प्रत्ययाची वाणी । गर्जबीती गुणी श्रीहरीच्या ।
ऐकती त्यांचे पाप । निरसे ताप निविध ॥

परमेश्वराचे अस्तित्व सर्व ठिकाणी आहे. त्याचे भक्त प्रत्येक जातीत आहेत. त्यांना ओळखणारे डोळे अनुभवाचे, प्रेमभक्तीचे पाहिजेत.

चैतन्य सर्व ठिकाणी भरलेले आहे. ते कोठेही प्रगट होऊ शकेल. त्याला प्रगट करणे आपल्या भावनेवर अवलंबून आहे. ज्याची भावना खरी शुद्ध म्हणजे निःसंशय असते त्याला दगडाची मूर्ती देखील देव बनते. भावना शंभर नंबरी पाहिजे. त्यामध्ये कसलीही भेसळ उपयोगाची नाही.

ज्याच्यावर आपली आसत्ति असते तेथे आपली प्रीति वसते. ज्या वस्तूवर आपली प्रीति असते. ती नेहमी जवळ असावी असे वाटते, वस्तु मिळविष्याकरिता जे अनुकूल आहे त्याचे मनापासून ग्रहण करणे याचे नाव विवेक होय, वस्तु मिळविष्यास जे प्रतिकूल, ते त्यागणे त्याचे नाव वैराग्य होय, अर्थाती भक्ती देखील विवेक वैराग्य यिशवाय होणे शक्य नाही म्हणून अशा भक्ती मधून ज्ञान जन्म पावते.

सर्व रूपे देवाची आहेत असे वेदांत सांगतो. मग भिन्नपणा कोणता ?

त्या स्वरूपात ज्या क्रियेचे स्मरण ती क्रिया वेगळी वाटते. जे स्मरण असते तसा भोग घडतो. वेश्येचे स्मरण तेच वेश्या कर्म होते वा वेश्यारूप होय. वेश्येलाही भगवंताचे जेव्हा स्मरण तेव्हा तिचे वेश्याकर्म विसरून भगवंतपणा तिच्यामध्ये जागे. स्मरण जसे पालटेल तसे जीव (म्हणजे प्रतीति) रूप पालटत असते. जीवाला जीव केव्हां म्हणावयाचे तर त्याला विषयाचे स्मरण असते तेव्हा जीवत्व तेथे जागे आहे. त्या जीवत्वात देवाचे (प्रियत्वाचे) स्मरण ज्ञाले की तोच देव.

सुहाग शहा हा एक मोठा भक्त होऊन गेला. हा अहमदाबादेस राहात असे. तो हिजडा होता.

प्रेमाने दिवस रात्र देवाचे भजन करी. सुहागशहाची समाधी (त्याला सुहाग शहाचा दरगा म्हणतात) अहमदाबादेत आहे व तो नवसाला पावतो म्हणून लांब लांबचे लोक येतात. सुहाग शहा हा जन्मतः नपुंसक न स्त्री असा होता.

जो सर्व देहात व्यापक असून कोणत्याही कर्माला लिप्त नसतो, त्या शेषशाई लक्ष्मीकांतास सुहागशहा ध्यात असे. त्याचे जातवाले नगरात फिरत, पण तो कोठे न जाता घरीच भजनात नामस्मरणात दंग असे. पुढे त्यास सोक्षात्कार झाला तेव्हापासून शेषशायी संगुणरूपाने त्यास वारंवार भेटत असे.

काही दिवसानंतर त्या देशात अवर्षण पडले. तेव्हा पुष्कळ लोक अज्ञान करून मेले. पावसाकडे सर्वचि डोळे लागलेले होते. राजाने पाऊस पडावा म्हणून अनुष्ठाने केली. सात दिवस उपास केले. तेव्हा देवाधिदेव लक्ष्मीकांत याने ब्राह्मणाच्या रूपाने त्याच्या स्वप्नात जाऊन दृष्टांत दिला की सुहाग शहा भक्त एका हिजड्याच्या घरी राहिला आहे, त्याला तू निरभिमानाने शरण जाऊन साष्टांग नमन कर; म्हणजे विश्वाचा प्रतिपाल करणारा श्रीहरि संतुष्ट होऊन पर्जन्य वृष्टी करील. हा दृष्टांत राजाने लोकांना सांगितला, तेव्हां त्यांनी नमस्कार करण्यास अनुमोदन दिले.

मग राजा पुष्कळ लोक घेऊन सुहाग शहाकडे गेला. त्याने त्यास संपूर्ण वृत्तांत निवेदन केला, आणि कृपाकरून जनांचे दुःख निवारण करण्याची प्रार्थना केली. शेवटी हात जोडून साष्टांग नमस्कारही घातला. तेव्हा तो म्हणून लागला, देवा ही उपाधि माझ्या मागे का लावलीस ? सर्व जीवात कुलक्षणी, नीच, मी, तू काय करशील कळत नाही !

मग तो अंगणात उभा राहून वर पाहू लागला पण पाऊस पडला नाही, नंतर त्याने नेत्र लावून श्रीविष्णुचे ध्यान केले तरी पर्जन्य पडेना. मग त्याने त्रायाने आजपासून

हरिभजन न करण्याचा नेम करून नाकातली नथ काढून घेतली व हातातल्या बांगडचा टिचवू लागला. तोच श्रीहरि प्रसन्न झाले व तात्काळ पर्जन्य वृष्टी झाली. लोकांनी त्याचा जयजयकार केला. पुढे १४ दिवस एकसारखा पाऊस पडत होता.

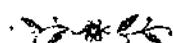
राजाला फार आनंद झाला व त्या आनंदाने बेहोश झालेल्या राजाने काही माग-ण्यासाठी सुहागशहास सांगितले. तेव्हा तो म्हणाला “राजा! आम्ही श्रीहरीचे दास. सर्व सिद्धी हात जोडून आमच्याजवळ उभ्या आहेत. तर तू आम्हास काय देणार? राजा! याच्यामुळे जनात उपाधी मात्र वाढणार यास्तव मी समाधि घेणार व ही नाशिवंत काया सोडणार! तरी ह्या गोष्टीची तयारी कर”

मग अधिकान्याने गार खणविली, तीमध्ये तो उभा राहिला व श्रीविष्णूचे चितन केले तेव्हा देवाने त्यास भेट दिली.

ही बातमी गावभर झाली. लोकानी फुले बुकका उधळला. वैष्णव लोक भजन करू लागले. “तेव्हा माझ्या दीक्षेचा अंगिकार केला असता, भवव्यथा नासेल,” असे सुहाग शहा म्हणाला. पण निद्यवेष म्हणून कोणी धजेना. इतक्यात एक गरीब पुढे येऊन त्याच्या पाया पडला.

सुहाग शहाला आनंद झाला व आपला पंथ घेणारा एक तरी प्रभुचा लाल भेटला असे सुहाग शहाला वाटले त्याने त्याला उपासनामंत्र सांगितला, कांकणे काढून त्याच्या हातात घातली व नाक टोचून नथ घातली. आणि श्रीविष्णूचे रूप ध्यानात आणून नामस्मरण करीत प्राण सोडला, धन्य सुहाग शहा आणि त्याचा तो शिष्य हा सांप्रदाय अद्यापही चालू आहे.

परमेश्वर काळ, वेळ, ज्ञान, कूळ, काही न पाहाता भक्तास पावतो.

श्रीसाईलीला मे १९७४ अंकात वाचा

श्रीसाई भक्तांचे श्रद्धास्थान

गिरगावातील श्रीसाईधाम

अयोध्या

श्री. वि. के. छत्रे

मर्यादा पुरुषोत्तम महणून ज्याची जगभर स्थाती आहे, ज्याच्या अद्भूत चरित्राचे भाषांतर अनेक विदेशीयांनी आदर पूर्वक आपापल्या देशी भाषात केले आहे, व ज्याच्या केवळ अखंड नाम स्मरणाने असरच्या अनन्य भक्त आजपर्यंत उद्धरून गेले, अजरामर झाले, त्या श्रीरामांची अयोध्या नुसती पहाण्याचा नव्हे तर तेथील अपूर्व रामजन्मोत्सवाचा विशेष आनंद लुटण्याचे भाय शके १८९५ चैत्रात मला लाभले.

‘भारती परिषद प्रयाग या संस्थेकडून वार्षिक अधिवेशनासाठी २४ मार्चला उपस्थित राहण्यासाठी मला एक संस्कृत पंडित महणून आदरपूर्वक निमंत्रण आले. आँकटोबरमध्ये दिल्ली हरिद्रारचा यशस्वी दौरा, गुरुकुल कांगडी विद्यापीठाचे कार्य प्रत्यक्ष पाहण्यासाठी मी नुकताच करून आल्यामुळे पुन्हा लंबच्या प्रवासाला जाण्यास प्रकृतीच्या कारणाने व वार्धक्यामुळे मी एन्हवी तयार झालो नसतो. पण विद्वानांच्या संगतीचा अपूर्व लाभ, प्रयागहून जवळच असलेल्या काशीविश्वेश्वराचे पुन्हा दर्शन गोरखपुरच्या स्थातनाम कल्याण कायदलियाचे प्रत्यक्षावलोकन व एकाच परतीच्या रेल्वे फ्री पासात जमल्यास अयोध्यादर्शन ही घडतील, वसंत ऋतु असल्यामुळे प्रकृतीस प्रवास ज्ञेपण्यास अडचण पडणार नाही अशा विचाराने मी परिषदेला जाण्याचे निश्चित केले. सत्य ‘संकल्पाचा दाता नारायण’ याचा गोड अनुभव लैकरच आला.

रेल्वेपास मला पाहिजे ती ठिकाणे व इष्ट त्या क्रमाने धारण करणारा मिळविणे व इष्ट त्या तारखेस काशी एकसप्रेसला रिझर्व्हेशन करणे ही कष्टमय कामे थोडक्या वेळात माझ्या आळीतील एका स्नेहाने व भाच्याने ही केली व पास माझ्या हातात घर-बसल्या पडलाही. पासावर अयोध्येचा उल्लेख करणे जमले नव्हते तरी गोरखपूरहून लखनौमार्गे परत येताना लखनऊला उत्तरून तिकीट काढून मागे दक्षिणेस अयोध्येस यावे असा बेत केला. इतक्यात आमच्या पेन्शनर मंडळीच्या बैठकीत सहज मी अयोध्येला जावे कसे याबद्दल पूऱ्या करता एक परिचित श्री कुलकर्णी महणाले ‘अहो, मी अयोध्येला जाणार आहे उत्सवास ! त्याच्याकडून विशेष भाहिती व उत्तरण्याच्या काळाराम मंदिराचा

पत्ता घेऊन ठेवला; कारण त्याच्या निघण्याची तारीख वाटेत उतरण्याची ठिकाणे निराळी होती.

प्रयाग परिषदेला उपस्थित राहून काशी गोरखपूर येथील संकलित प्रवचने कीर्तने भेटी गाढी इत्यादि कार्य यशस्वीरीत्या उरकून मी गोरखपूर लखनौ मागविरील मनकापूर जंकशनला उतरून गाडी बदलून सुमारे केवळ ८२ पैशांचे तिकीटावर सुमारे ३०-३२ कि. मी. कटरा स्टेशनावर आलो, व तेथून रिक्षा करून अयोध्येस जाण्यास निघालो. काशी गोरखपूर प्रवासात मला ही जवळची वाट कळली. कल्याणला ही माहिती केवळ टाईमटेबलावरून कळू शकली नाहीं.

सुमारे १५ मिनिटानी रिक्षेतून शरयूमाईचे दर्शन घडताच माझ्या बालपणाच्या स्मृति जागृत झाल्या. श्रीमती नाथीबाई ठाकरसीनी व्यास गुजराथीतून भागवत निवेदन करणारे म्हणून माझ्या वडिलांना, केशव शास्त्र्यांना, आपले आश्रयास ठेवले होते व बाई बरोबर अयोध्येस त्यांचा मुक्काम महिनाभर असे, असे आईच्या बोलण्यात येई (ते मला समज येण्याच्या आधीच दिवंगत झाले). ती तुलसी रामायण रोज वाचीत असे, त्या आठवणीबरोबर एका ऐकलेल्या जुन्या गाण्याचे एक कडवे मला आठवले —

शरयूतीरी अयोध्यापती तो दाशरथी ।

पतीतपावन ज्याला सीतापती म्हणती ।

श्रीराम जयराम पठविल यमाला ।

भावें नमितो पंचवटीच्या रामाला ।

माझे दोन्ही हात शरयूला वंदन करण्यासाठी तत्काळ जोडले गेले. पात्र विस्तीर्ण दिसले, पाणी वसंत ऋतूच्या मानाने भरपूर होते. नव्यानेच बांधण्यात आलेला पूल ओलांडून रिक्षा खाली उतरली व नदीच्या काठाने देवळांना वळसा धालीत डोंबीकडे वर चढून एका गल्लीत शिरली व थांबली. श्रीरामंदिराची पाटी पाहून खूण पटताच मी उतरलो. आत गेलो व व्यवस्थापकांना माझे नाव सांगून आगाऊ पव आठविले असल्या बहूलचेही सांगितले - त्यांनी उतरण्यास संमति दिली. सामान उतरवून घेवून रिक्षावाल्यास पैसे देऊन यथावकाश मंदिराचा सेवक मिळाल्यावर सामानासह मी व्यवस्थापकांच्या आदेशानुसार वर गेलो. सामान लावले, कपडे काढले, प्रातर्विधि गाडीतच आधी उरकला असल्यामुळे हातपाय धूवून देवदर्शन करून व्यवस्थापकांस भेटून 'चहा मिळेल का? म्हणून पृच्छा केली. चहा मिळाला, इतक्यात भठाधिपती श्रीनथुभट्ट आसनावर बसल्याचे दिसताच त्यांस नाव सांगून वंदन केले व उत्ताव संपै-

पर्यंत राहाण्याची व कीर्तन सेवेची इच्छा व्यक्त केली. त्यांनी मान हालवून सम्मती दिली. ते तेजः पुंज व ८० च्या पुढे गेलेले दिसले. योडी विश्रांती घेऊन एका सहस्राकरूच्या सोबतीने शरयूवर गेलो व स्नान संध्या करून कपडे धुवून घेऊन विष्णु सहस्रनाम म्हणत परत आलो. बेडिंगची दोरी खुंटचांना बांधून कपडे वाळत टाकले व जमलेल्या यात्रेकरूत कोणी परिचय योग्य आहे का म्हणून नजर चौफेर टाकली. जरा वेळाने पुण्याचे श्री वि. ल. शिंदोरे या समवयस्काशी परिचय झाला व तो अयोध्या सोडीपर्यंत होता.

(ग्रामजन्मोत्सवाचे वर्णन)

इतकेच नव्हे तर जडलेला स्नेह पत्रव्यवहार व्दारा अजून टिकला आहे.

मंदिराची मुख्य इमारत तीन भजली असून एका बाजूस तळमजल्यावर प्रशस्त गच्छी काढून पहिल्या भजल्याच्या समांतर नळ व संडासाची सोय केली आहे. चैत्र शु. सप्तमीस सकाळी तेथे पोहोचलो व शनिवार द्वादशी त्रयोदशीपर्यंत तो जन्मोत्सव पाहिला, फार संतुष्ट झालो. यात्रेच्या ऐनवेळी गर्दीमुळे प्रकृतिस्वास्थ्य टिकविणे अवघड जाईल म्हणून मी नवमीच्या आधीच जरा लौकर येऊन परतणार होतो; पण काशीस मुक्काम काही कारणाने वाढल्यामुळे सर्व सोहळा पाहण्याचे परम भाग्य मला लाभले ही श्रीरामरायाची कृपा.

या मंदिरात प्रायः महाराष्ट्रीय यात्रेकरूची सोय आधी होते. दोन वेळ चहा, जरूर वाटल्यास स्नानास गरम पाणी व एक वेळ दुपारचे भोजन बहुधा २ च्या सुमारास मिळते. ठराविक चार्ज असा द्यावा लागत नाही. पण इथली उत्तम व्यवस्था पाढून प्रसन्न झालेला भाविक यात्रेकरू समजून चांगलीशी देणगी देतो व त्याबद्दल रीतसर पावती मिळते. तो पुढ्हा आला नाही तरी यथाशक्ति उत्सवासाठी देणगी पाठविष्ण्याची त्यास प्रेरणा होतेच होते. दरवर्षी जमले नाही तरी मधून मधून तो देणगी पाठवत राहतो. उत्सवात अशा दररोज मनीआँडर येत असतात हे मी पाहिले आहे. जेवण चहा इत्यादि सेवेसाठी व अनायासे उत्सव पहावयास मिळेल म्हणून प्रयाग-काशी इत्यादि क्षेत्रातून महाराष्ट्रीय महिला येथे येतात व त्यांनी भक्तियुक्त अंतःकरणाने सिद्ध केलेल्या अन्नास विशेष माधुर्य प्राप्त होते असा अनुभव आला. त्यामुळे व येथील विशेष हवापाण्यामुळेहि आकंठ भोजन एक वेळ उशीरा करूनही कधीहि माझ्यासारख्या वयस्कर माणसास अन्न बाधले नाही. रात्री अर्थात मी जवळ बाळगलेल्या टिकणाच्या शिंदोरीतून अल्पाहार वा दूध चहा घेत असे. सावूदाण्याची खिचडी मला मुंबई कल्याणाच्या हवेत फारशी सोसत नाही. पण तेथे मी मना पासून खात असे अजूनही माझ्या जिभेवर त्या अन्नाची रुचि खेळत आहे.

नवमीच्या आदल्या दिवशी यात्रेकर्त्तुन गर्भवती तरुणी निवडून तिळा कौसल्या समजून वस्त्रालंकाराने नटवून भोवताली रांगोळी काढलेली आहे. समयी जवळच तेवत आहे. महिला वर्ग डोहाळे मधुर स्वरात गात आहेत, सनई चौघडा मंद स्वर काढीत आहे. अशा थायात चांदीच्या ताटात तिळा भक्तिभावाने जेवावयास घालतात. अशी तरुणी प्रायः मिळतेच. एकापेक्षा अधिक गरोदर तरुणी आढळल्यास तर जिचे दिवस जास्त भरले आहेत तिची निवड केली जाते. त्यादिवशी महिलांच्या पंक्ति आधी उठतात. मागाहून पुरुषांच्या, आम्हास त्या दिवशी भोजन मिळण्यास ३।।-४ वाजले ! पहिल्या मजल्याच्या गॅलरीतून हा डोहाळजेवणाचा सोहळा आम्हांस पहावयास मिळाला.

येथे अनेक कलाकार सेवाभावाने येतात. पहाटे 'नारायण नारायण' यांवाजविल्या जाणाऱ्या अती मधुर स्वरांनी मी जागा झालो व मला माझ्या सत्तारपटु काका च्या सतारीवर वादनाची आठवण झाली. नंतर भक्तिपर पदे पेटीतबल्याच्या साथीवर ऐकावयास मिळाली. महिलांनाहि अशी गायन सेवेची संधि मिळते, पण स्वंयपाकातून जरा फुरसत काढून उशिरा नंतर रात्री कीर्तनाचा कार्यक्रम असतो. कलाकार ठरलेले आहेत. एक काशीचे व दुसरे खाल्हेरचे दुसरे नाथपंथी असून मस्तकावर निमुळता होत जाणारा टोप, अंगात कफनी कानात जाड व मोठी कुंडले, दोन्ही बाजूला ढोल वाजविणारे त्यांचे शिष्य उभे, एक-दोन ज्ञांजाने ताल धरणारे असा यांचा विशेष थाट. पण या दोघांच्या कीर्तनपृष्ठदीपेक्षा महाराष्ट्रातील कीर्तनपृष्ठदती आर्या, कटाव, रागदारीतील पदे, सावन्या इत्यादिकांनी युक्त अधिक ढंगदार आहे असे मल्ला आढळून आले. कीर्तनात बुवांना व त्यांच्या साथीदारांना अस्सल कनोजी अत्तर हाताच्या बोटांनी लावल्यावर सर्व श्रोत्यानांही लावण्यात येते. एक अगर दोन व्यवस्थापक कच्चेरीतील पूर्वीच्या काढच्या शिपायाप्रमाणे डाव्या खांदावरून जानव्याप्रमाणे खाली तिरका व सदन्यावरून लोंबणारा लाल पट्टा, संस्थानच्या पितळी बिल्ल्यासह, बालून शांतता द्युव्यवस्था बघत दारी उभे असतात व एखादा श्रोतात्यांच्या दृष्टीने अनिष्ट आढळल्यास यास सूचना देऊनहि तो न उठल्यास बकोटिला धरून त्याला उठवून बाहेर घालविले जाते.

कीर्तनानंतर भक्तिपदे, भजन, गायन इत्यादी कार्यक्रम बहुधा पहाटे पर्यंत चालतात. त्यात खाल्हेरच्या ए. जी. च्या ऑफिसमधील श्री रत्नपारखी यांचा मालूकंस मला विशेष आवडला व मी तसे त्यांज जवळ बोललोहि. ते उत्तम आर्टिस्टहि आहेत. मंदिराच्या आतील बाहेरील भितीवरील विविधाङ्कतींसह रंगकाम ते सेवाभावाने व मोठ्या हौसेने करताना दिसले.

नवमीला जन्मकाळी इतर ठिकाणाप्रमाणे पाळण्यांत नवजात श्रीरामाचे प्रतीक

म्हणून एकादे वाहुले वस्त्रात गुंडाळून ठेवून कीर्तनाने जन्मोत्सव साजरा केला जातो. त्यादिवशी सर्वांस उपासाचे अनेक पदार्थ वाढण्यात येतात. रात्री कीर्तन भजन गायनादि कार्यक्रम होतात. दशभीला सकाळ पासून काही भक्त परंतू लागतात. काही एकादशीस व उरले मुरले ब्रादशीचे पारणे सोडून परततात.

एकादशीस श्रीरामलक्ष्मण, सीतादि मूर्तीस स्वतः स्नान घालून पूजा करण्यासाठी भक्तांची रांग लागते. सोबलचानेच तेथे प्रवेश मिळतो.

मी नाशिक पंचवटीच्या रहिवाशी पंचवटीच्या काळचा रामास एकादशीस अनेकदा स्नान घालताना जवळून पाहिले आहे त्या मूर्ती स्वतंत्र तीन पाषाणाच्या पण गेथील राम-लक्ष्मण-सीता-भरत-शत्रुघ्न व मारुति या मूर्ती एकाच काळचा पाषाणावर खोदलेल्या आहेत. मारुतिराय श्रीरामाच्या उजव्या बाजूस पायाशी आहेत.

सूर्यवंशीय विक्रमादित्य राजास एकदा स्फूर्ति झाली की आपल्या ख्यातनाम पूर्वजाची, श्रीरामचंद्राची जन्मभूमि अयोध्येस जाऊन प्रत्यक्ष पहावी. पण तेथे गेल्यावर निश्चित ठिकाण कोणीहि त्याला दाखवू शकले नाही. म्हणून तो चितातूर बसला असता एका दिव्य पुरुषाचे दर्शन त्याला घडले. त्याची प्रार्थना राजाने केल्यावर त्याला काशीस जाऊन श्रीविश्वनाथजींची आराधना करण्याबद्दल आदेश मिळाला. काशीस शिवाराधना केल्यावर वृद्ध ब्राह्मणाचे रूपात त्याला श्रीशंकरांनी दर्शन देऊन सांगितले 'राजा, ही माझ्या हातातील पोथी व माझ्याजवळ उभी असलेली कामधेनु घेऊन तू अयोध्येस जा. शरयूतीरी हिला चारीत मागोमाग चालत रहा. तिचे स्तनावून ज्या ठिकाणी दूध गळू लागेल ते श्रीरामाचे जन्मस्थान समज.

राजाने तसे करता जन्मस्थान सापडले, लगेच तेथील ब्राह्मणास बोलावून त्याने सर्व हकिगत त्यांना सांगितली व ती पोथी दाखविली. तिच्या आधारे विद्यमान श्रीराम-मूर्ती तयार करवून तिची प्राणप्रतिष्ठा राजाने विधियुक्त केली व पोथींत दिलेल्या वर्णनाचे आधारे इतर तिर्थस्थानांचा पत्ता लावून तेथेहि मूर्तीची स्थापना केली. पुढे कालांतराने मूर्तिभंजक बाबर येत आहे असे कठताच भीतीने पुजाच्यानी ही श्रीराममूर्ती शरयू प्रवाहात डडवून ठेवली. काही काळाने पं. नरसिंहराव या महाराष्ट्रीय ब्राह्मणांस दृष्टांत होऊन ही मिळाली. त्यावेळचे अयोध्येचे राजे महाराजा दर्शनसिंह यांच्या साहाय्याने महाराष्ट्रीय ब्राह्मणानीच स्वर्गव्दार तीर्थावर श्रीनागेश्वर मंदिराजवळ हे मंदिर बांधून स्थापना केली. तीच ही विद्यमान मूर्ति होय.

येथून सुमारे एक मैलावर, टेकडीवर श्रीहनुमानगढी मंदिर आहे. चढावयास पायच्या चांगल्या आहेत. मूर्ति मोठी व भव्य आहे. श्रीरामानी निजधामास जाण्याचे

वेळी अयोध्येचे राज्य हनुमंताकडे सोपविले तेव्हा त्याला ते म्हणाले.

'अचलं हि अयोध्यायां राज्यंकुरु समाश्रितः
अभस्थितीनां सिधानां सिद्धिदो भव सर्वदा ॥१॥

यावश्चदश्च सूर्यश्च यावतिष्ठति मेदिनी
यावन्मम कथा लोके, तावद्राज्यं करिष्यसि ॥२॥

जो पर्यंत चंद्र सूर्य व पृथ्वी आहें, जो पर्यंत माझें भजन पूजन व कथेमध्ये लोकांना प्रेम आहे तोपर्यंत तूं या अयोध्येचे अचल राज्य कर. येथे राहा. णाऱ्या सिद्ध लोकांना सिद्धि देणारा हो.

हा हनुमान आता येथील राजा ज्ञाला आहे. कार्तिक शु. १४ ला या श्रीहनुमंताचा जन्मोत्सव मोठ्या थाटाने साजरा होतो.

उत्तरेस कनकभवन अथवा सुवर्णमंदिर विस्तीर्ण व भव्य आहे. हे सकाळी ९ वाजता उघडते. हिरव्या निळ्या रंगाच्या विद्युतप्रकाशात मंदिरातील सूर्ति नेवांना आल्हाद देतात. जनकाने कन्यादानाचे वेळेस सीतेला अहेर म्हणून दिलेला सुवर्णमहाल हा होय. येथील सेवा-पूजादि अधिकार टीकमगढचे महाराणी साहेबांकडे आहे.

शरयूतीरी लक्ष्मण किला (बाडा मंदिर) आहे. हा फारसा उंच नाही. येणून सूर्यास्ताचे वेळी शरयूचे जलात आकाशातील क्षणोक्षणी बदलत जाणारे रंग प्रतिबिंबित होतात ती शोभा बघण्याजोगी आहे.

आधुनिक बांधणीचे श्रीतुलसीदासजीचे मंदिर एका रम्य उद्यानात हनुमानगडीचे वाटेवर राजमार्गावर आहे. त्या महान भवताचे दर्शन घेऊन यालेकरू उद्यानात विश्रांति घेतात.

श्रीरामजन्मोत्सव यालेसाठी समाजातील गरीब वर्गाचे हजारो यालेकरू येथे येतात. धर्मशाळात, मंदिरात, उघडया पडवीत, शरयूकाठी जागा मिळेल तेथे हे उत्तरतात. मुँडन, स्नानदेवदर्शन करून चुली पेटवून स्वयंपाक करून ते जेवतात. सामान अंगावर ओळे वहाता येईल इतकेच. बहुसंख्य उत्तर प्रदेशातीलच यात्रिक असतात.

येथे रवरी पटचाच्या लाकडी खडावा केवळ आठ आण्यात मिळाल्या. बाकी वस्तूचे बाजारभाव मुंबई-पुण्या प्रमाणेच. एकादशीस संध्याकाळी जटारांचे श्रीराममंदिरात

पुजाचांनी विचारताच त्यांनी सम्मति दिल्यामुळे माझे कीर्तन झाले. श्री. गोखल्यांची साथ मिळाली.

एकादशीसच, येथील एकांदर व्यवस्था पाहून प्रसन्न झाल्यामुळे, उत्सव वर्णन पर श्लोक (मुहाम मराठीत) तावडतोव रचून महंतांना एक सुवाच्य प्रत मी अर्पण केली. नवपरिचित श्री. शिदोरे यांनी लगेच आपल्या चोपडीत ते श्लोक उत्तरून घेतले व माझी प्रत येथे आल्यावर सापडेना म्हणून कळवताच तत्प्रतेने ते श्लोक लिहून त्यांनी मला पाठविले ते शेवटी दिले आहेत.

अयोध्या नगरपालिकेने याक्षेत रोगराई होऊ नये म्हणून स्वच्छता दक्षतेने ठेवलेली दिसली. गाव लहान आहे. या प्रवासात सध्या दुर्मिळ असा प्रामाणिकपणा मनकापूर जंक्षनच्या हमालाचा मला अनुभवास आला. गोरखपूर लखनौ गाडीतून तेथे उत्तरल्यावरोबर प्रथम पलीकडे उभ्या असलेल्या अयोध्येच्या गाडीत रात्री १ चा सुमार असल्यामुळे झोपण्यासाठी एक बर्थ तिसऱ्या वर्गाचा पकडला व हमालास एक रुपया देऊन तिकीट आणण्यास सांगितले. वराच वेळ झाला तरी तो परत आला नाही तेव्हा एक सहप्रवासी म्हणाला 'काका, कॉल्ज्या चे इंजेक्शन घेतल्याचे डॉ. चे सर्टिफिकेट शिवाय तिकीट मिळणार नाही हमालाला. तेव्हा माझ्या लक्षात आले की काशीच्या श्रीदेवज्ञास्त्रीजीनी मला अडवण पडू नये म्हणून इष्ट सर्टिफिकेट मिळवून दिले होते. मी डव्याचा नंबर टिपून ठेवून पलिकडे गेलो तो तिकीट आँफिसपाणी हमाल होता ! मी विस्मित झालो त्याने रुपयाची नोट पुढे केली. वर्गेरे मी त्याला प्रामाणिकपणाबद्दल गौरवून हमाली व्यतिरिक्त वक्षीशी दिली. नाशिकला एकदा सी जरा आजारी म्हणून एस. टी. चे तिकीट काढायवास हमालाला पैसे दिले, व वाट पहात उभा राहिलो हमाल गेला तो परत आलाच नाही ! त्या अनुभवाची यावेळेस आठवण झाली.

वर वर्णन केलेला श्रीरामजन्मोत्सव मनोरंजन करणारा व कीर्तनरूपाने काहीसा बोधप्रद होता पण आपल्या पूर्वजांनी ज्या हेतूनें हा उत्सव सुरु केला तो म्हणजे श्रीरामचंद्राचे विशेष गुणवर्णन व त्याचे अनुकरणामुळे मानवास आपले जीवन कसे उज्ज्वल करता येईल याचा अभाव मला जाणवला.

मी प्रसन्न मनाने श्रीरामरायांचा निरोप घेऊन निघालो व लखनौ मार्गे सुमारे २४ दिवसांनी एकटा सुखस्वप यशस्वी यात्रा करून परत कल्याणास आलो.

श्री काळाराममंदिर अयोध्या जन्मोत्सव प्रशस्ति

श्रद्धा जयाच्या भर्ति देव त्याला असा इथे प्रत्यय गोड आला ।
जन्मोत्सवाला बहु लोक येती प्रसन्न होऊन घरास जाती ॥

निवास नी भोजन नी चहाही यांची व्यवस्था वह आन होई ।
 बाटे मना कीं प्रतिवर्षियावे यथेष्ट या भक्तिसुखा लुटावे ॥
 जिह्वा यदा भोजनी सेवि अन्न रुची गमे हा ! अमृता समान ।
 त्या धन्य माता भगिनी समस्त सेवार्थं ज्या हे करितात कष्ट ॥
 ते अन्यही सेवक साच धन्य जे जोडिती येथे अपार पुण्य ।
 सर्वावरी या सतत प्रसन्न श्रीराम, मातें लव संशयो न ॥
 सुधन्य ते श्रीनरसिंह राव ज्यांच्यामुळे हे प्रभु राम राय
 पुन्हा उभे मंदिर राहिले या सशङ्कु जीवांप्रति उधरराया ॥
 महंतजी श्री नथुभट्ट येथे दीघविधी सेविति राघवाते ।
 तद्वार्णी पुण्य फळासी आले वाटे मला भाय महा उदेले ॥
 पुढेहि जन्मोत्सव हा करोत असाच सोत्साह नवे महंत ।
 प्रसन्न होवो प्रभु रामचंद्र अनन्य भक्तांवरती सुशीघ्र ॥
 संकीर्तनी गायनि वादनात मजेत झाला नवमी निशांत ।
 किती कलावान् प्रभुरामराया, हे सेविति भाविक, तोषवाया ॥
 सेवेविना ना मज दे निरोप, ही प्रार्थना राघव मायबाप ॥
 सेवेत आयू मम शोष जावो, अंती तुझी संस्मृति नोट राहो ॥
 छत्रेकुळी केशव शास्त्री पुत्र, प्रसन्न देवालर्यि या नितांत ।
 स्त्री प्रशस्ति द्रुत विश्वनाथ, प्रसन्न हो, हे रघुनाथ ! तात !!

—○—○—○—

टीपा

- १) अयोध्या महात्म्य, संपादक व प्रकाशक श्री. महंत नथुभट्टजी मढीकर श्रीकाळेराम मंदिर, स्वर्गव्दार अयोध्या फैजाबाद. या पुस्तकाचे आधारे श्रीराम जन्मस्थान वर्णन केले आहे. पुस्तकावर मूल्य दिले नाहीं पण रु. ०—२५ मी दिल्याचे स्मरते
- २) वाराणसी ते अयोध्या अंतर १८९ कि. मि. मेल एकमप्रेसला सुमारे चार तास लागतात हे अंतर तोडावयास वाराणसी-लखनां मार्गविर अयोध्या व फैजाबाद ही दोन्ही स्टेशने या क्षेत्रासाठी आहेत.
- ३) अयोध्येस जाता येता दोन संस्कृत पाठशाळांच्या पाठ्यादृष्टीस आल्या. आणखीही पाठशाळा असतील. उत्तरप्रदेशात अशा संस्कृत पाठशाळा पुण्कळ आहेत. सर्व बाबतीत अग्रेसर राहण्यास धडपडणाऱ्या महाराष्ट्र शासनाने यापासून बोध अवश्य घ्यावा व संस्कृतच्या प्रसारार्थं विद्यमान पाठशाळाना तरी भरघोस सहाय व उत्तेजन घावे.

श्रीरामगीतांजली

राम सीतेला वनात पाठवितात व तिचा त्याग आपण केल्याचे वृत्त तिला कळवितात. गंगेच्या तिरावर लक्ष्मण जेव्हा रडत रडत व भीत भीत सीतेला हे दारुण वृत्त सांगतो तेव्हा सीता त्याला म्हणते –

दुःखभोग भाळी आहे ठेविला विधीने
जन्म यातनांच्या साठीं दोष कुणा वेणे .. ॥४०॥

सांग लक्ष्मणा राजाला एवढा निरोप
हातुनी न भाईया घडले कोणतेही पाप
अग्निदिव्य पूर्वी केले सहन शांततेने ॥१॥

लोकसंशयाची भीती घेउनी मनांत
आज मला टाकुनि देतां पुन्हा काननांत
उचित दिसे रघुवंशाला काय श्लाघ्यवाणे ? ॥२॥

पिता बंधु देवही माझा पती सर्व कांहीं
गुरु रक्षिता त्याहूनी अन्य कुणी नाहीं
वंदनोय आज्ञा त्याची भक्तिभावनेने ॥३॥

रक्षणार्थ नसता जरि हा गर्भभार पोटी
तरी घेतली मी असती शीद्र मरण भेटी
वाढवीन तब वंशाचा वेल इक्षतेने ॥४॥

एवढीच उरली माझी विनंती तथाते
जरी कलत्राचा नाहीं मान जानकीते
परी प्रजा म्हणुनी मजला वागवी कृपेने ॥५॥

अन्य जन्म घेता व्हावे रामचंद्र स्वामी
विरह मात्र तेथ नसावा; प्रार्थना करी मी
काळ अतां उरला जावो रामचितनानें ॥६॥

पुन्हा आज सोडुनि जासी मला एकटीला
उदार ठेव रामप्रभूंची दैव सोबतीला
शोक ऐकिलारे माझा सखी जान्हवीने ॥७॥

—दिवाकर घैसास, डोंबिवली (पूर्व)

अनंतता

(न्यायरत्न विनोद यांच्या अभंगावरील विवेचन)

झुरे माझा जीव, तुझ्यासाठी मात्र
पुढे केले पात्र, अभंगाचे
तुझी प्रेमभिक्षा, घेऊनी एकदा
हसेन गदगदा, अनंतते
धीर करी आता, शब्द निर्वाणीचा
काढूनी हो वाचा, थांबवितो

(अ. सं. पृ. ३६)

गुरुदेव म्हणतात की हे अनंतते तुझ्यासाठी माझा जीव झुरतो आहे व तुझ्याकरिता मी अभंगाचे पात्र पुढे केले आहे. तुझी प्रेमभिक्षा मला एकदा मिळाली म्हणजे मी तूप्तीने खदखदा हसेन. तर आता तू प्रसन्न हो. एवढीच तुला विनंती करून मी वाचा थांबवतो. तात्पर्य, आपण जे आहोत ते तसेच कोठून आलो आहोत व जेथून आलो तेमूळ ठिकाण यांचा प्रत्यय धेण्याची तीव्र इच्छा कवीला ज्ञालेली आहे. या पाठ्यव जगात सर्व प्रकारचे प्रसंग धक्के बुक्के सोसूनहि अंती त्याहून वेगळा मी म्हणून काही उरतोच. हे सर्व सहन करण्याची शक्ति त्या अनंततेतूनच मिळत असते. आपल्या शरीरामध्ये हवा आहे, व शरिराभोवतीही हवा आहे. निव्वळ आतली किंवा बाहेरची हवाच जर गतिमान असली तर या शरीराचे केळ्हांच धिडवडे उडून ते पंचतत्वात मिसळून भेले असते. परंतु आतील व बाहेरील दोन्ही हवांचा परिणाम परस्परांवर होऊन आतमा सशरीर राहून त्याच अनंततेला किंवा सहन शक्तीला शोधण्याचा प्रयत्न करीत असतो. त्याला वेगळी अशी अनंतता म्हणजे अशारीरिणी शक्ति प्रतीत होत नाही. कारण तिचे प्रतीत होणे वा शरीराला सदैव जाणवतच असते. ते वेगळ्या तन्हेने प्रतीत होणे म्हणजे सशरीर आत्म्याला अशारीरिणी शक्ती दृग्मोवर होणे होय. तसे घडले न घडले तरी त्या शक्तीचा अनुभव तरी प्रत्यक्षात यावा व गूढ उकलावे ही कवीची इच्छा आहे.

श्री. चिपटूणकर गुरुजी.

साईखेड्याचे श्रीदादाजीधूनीवाले

(उत्तरार्द्ध)

श्री. ना. हुद्दर

[सोहागपूरच्या रानात पुनः 'रामफल' प्रगट झाले]

या घटनेस ५—६ दिवस होत नाही तोच सोहागपूरच्या रानात 'रामफल' फिरत असल्याची बातमी हुणाबाद मध्ये आली. पोलिसने जाऊन आपली खात्री करून घेतली. 'जो मनुष्य विहिरीत पडून मृत झाला, म्हणून पुरण्यात आला' असा त्यांनी रिपोर्ट लिहिला होता तो रिपोर्ट खोटा ठरण्याची वेळ आली! ज्या ठिकाणी शब पुरले होते ती जागा खणून पहाण्यात आली पण त्या ठिकाणी शबाचे कोणतेच चिन्ह आढळले नाही.

सोहागपूरच्या इमलिया रानातील एका औदुंबर वृक्षाखाली त्यांनी एक धुनी पेटविली व ती जवळ ते राहू लागले. ही वार्ता सर्वकं पसरली व असंख्य लोक दर्शनास येऊ लागले.

नरसिंग पुरच्या प्रेमदासाकडे वास्तव्य

नरसिंगपुर येथील प्रेमदास नित्य भाविकपणे त्यांच्या दर्शनास येई व कर्जाच्या बोळ्यामुळे वस्त झाल्याचे सांगे. काही दिवसानीं नरसिंगपुरला जाऊन प्रेमदासकडे दादाजी काही दिवस राहिले. एके दिवशी प्रेमदासला नर्मदेची एक सूपभर रेती आणण्यास त्यांनी सांगितले. ११—१२ मैलावर ब्रह्माण्डघाटाला नर्मदा वहतेतेथे जाऊन प्रेमदासने सूप भर रेती आणली व दादाजी जवळ ठेवली. रेती हाताने चिवडीत तोंडाने दादाजी कांही गुणगुण लागले. काही वेळाने रेतीऐवजी सोन्याच्या मोहरा तेथे दिसू लागल्या. भोवता ली असलेले लोक हे दृश्य पाहून स्तंभित झाले. प्रेमदासला त्या मोहरा देऊन कर्जमुक्त होण्यास सांगितले. पुनः कर्ज न काढण्याचा आदेश दिला.

नरसिंगपुरचे सर्कल इन्स्पेक्टर गौरीशंकर, व्यापारी रामरतन सिंह व इतर अनेक भक्तांनी गुरुपौर्णिमेला दादाजीकडून समारंभपूर्वक गुरुमंत्र घेण्याचे ठरविले व तशी उत्साहाने तयारी चालू केली. गुरुपौर्णिमेच्या दिवशी प्रातः काळी सर्वज्ञ दादाजींना घेऊन ब्राह्मणघाटावर आले व समारंभाची तयारी सुरु झाली. इतक्यात दादाजी धावत नर्मदा नदीत शिरले, व तोंडाने काही गुणगुण लागले. दोन्ही ओंजळचा भरून खूप पाणी

प्याले व नंतर त्यांना सारख्या वांत्या सुरु झाल्या व त्यांचे शरीर नदीत पडले. लोकांनी धावून त्यांना बाहेर काढले पण त्यांचा आत्मा नर्सदा नदीत केव्हाच विलीन झाला होता! गुरुमंव घेतांना पूजेसाठी जे हार आणले होते ते त्यांच्या शवाला धालण्याचा दुःखद प्रसंग ओढवला. पूर्वीच्या घटनेची पुनरावृत्ती होऊ नये म्हणून त्यांचे शब तीन दिवस ठेवण्यात आले. जीवित होण्याचे काहीच चिन्ह दिसेना. तेव्हा 'पटकीने मृत्यु आला' अशी नोंद करून शब पुरण्यास अनुजा देण्यात आली.

साई खेड्यांत दादाजींचा निवास

यानंतर खांडोन भागात पुनः तेच जटाधारी मोठ्या दाढी मिशा असलेले 'रामफल दादाजी' लोकांना दिसू लागले. तेव्हां पुनः जागोजागीचे लोक त्यांच्या दर्शनास येऊ लागले. सिरसिरी गावचे मालगुजार त्यांना आपल्या गावी घेऊन आले. तेथे एका मुलाने दगड मारल्याने एक पक्षी मरून पडला. दादाजीनां करुणा येऊन त्यांनी पक्ष्याला स्पर्श करताच तो जीवंत होऊन उडून गेला. या घटनेमुळे दादाजी अवतारी महात्मा असल्याचे लोकांच्या प्रत्ययास आले.

साईखेड्यांत दादाजीचा निवास

जवळच्या तुमडी गावाचे मालगुजार बन्सीधर दीनानाथ हे अत्यंत आर्थिक विप्रावस्थेत होते. ते नित्य दादाजींच्या दर्शनास येऊन कृष्णमुक्तीचे साधना बाबत विचारीत दादाजींनी सांगितले की शेतात तुर लाव. त्याने तसे केले. त्यावर्षी त्यांना इतके भरपूर पीक आले की, त्या मालगुजाराचे दैन्य संपले. काही काळ दादाजी तुमडीच्या मालगुजाराकडे ही राहिले.

साई खेड्यांत या वेळी देवीची भयंकर साथ सुरु झाल्याने उंदीर-मांजराप्रमाणे मुळे माणसे मरू लागली साईखेड्याचे शिवलाल पटेल दादाजींचे भक्त होते. त्यांचा मुलगा आजारी पडला तेव्हा पटेलाने दादाजींना पालखीत बसवून साईखेड्याला आणले. ही १९०७ इ. स. ची घटना आहे. साईखेड्याजवळून दुधी नदी वहाते. या नदीचे एक घाशर पाणी मारगून दादाजी नी मुलाला आंघोळ घातली. थोड्याच काळांत मुलगा बरा झाला. या वेळेपासून साईखेड्याच्या लोकांना दादाजींच्या ईश्वरी शक्तीची जाणीव होऊन सर्व लोक त्यांची भक्ति भावाने सेवा करू लागले. साई खेड्याचे लोक त्यांना 'श्रीकेश-बानंद सुकीर्ती' तथा 'दादाजी धूनीवाले' या नावाने ओळखू लागले.

शिवलाल पटेलची बहीण जिजीबाईकडे दादाजींचा निवास होता. त्यांची स्थिति उन्मत्ता सारखी असे. कोठेही भटकणे, कांहीही खाणे, लहर लागेल तसे बोलणे ओरडणे, कोणाजवळची कोणतीही वस्तु हिसकावून घेणे वगैरे प्रकार करीत असत. कधी जिजी-बाईच्या गाई चारावयास रानांत नेऊन संध्याकाळी परत घेऊन येत. कधी कोणाच्या घरावर चढून कवळे काढीत व रस्त्यावरून जाणाऱ्यांना फेकून मारीत. कोणी अडविल्यास

त्याला दंडयाने मारीत. जिजीवाईच्या अंगणात एक बेलाचे झाड होते. कधी त्या खाली बसून 'मी शंकर आहे' असे ओरडत व मोठ्याने हसू लागत.

एक दिवस दादाजीच्या काही कृत्यामुळे संतापून जिजीवाईने दादाजींना खूप झोडपले. दादाजीनी हे सर्व चुपचाप सहन केले. व हसत राहिले. त्या दिवशी रात्री जिजी-बाई झोपली असता तिचा पलंग सारखा हलू लागला. थोडावेळ तिने दुर्लक्ष केले. तो अधिक जोराने हलू लागला. तेव्हा ती घावरली व दादाजीकडे घाव घेऊन त्यांच्या चरण-वर पडली व क्षमा करण्यास विनवू लागली. पुढे ती त्यांना 'शंकर' मानून त्यांची निल्य पूजा व सेवा करू लागली.

गढीत दादाजींचा दरबार

काही दिवसांनी गावाबाहेरील उध्वस्त झालेल्या किल्याच्या गढीत दादाजी राहू लागले. एका चौथऱ्यावर टिनाचे छप्पर घालण्यात आले. जवळच धूनी सदा पेटलेली असे यातील फाटे दादाजीनी आपल्या हातांनी लावले ते सुरक्षित आहे. दादाजी रहात असलेल्या जागी त्यांनी एक खांब रोवला होता. त्यालाच टेकून ते बसत. जवळच एक मलखांब होता. लहरीप्रभाणे त्यावर ते मलखांब करीत. यामुळे त्यांना 'पहिलवान दादाजी' असेहि म्हणतात. जवळपास काहीं दुकाने लोकांनी सुरु केली.

दादाजीं समोर निरनिराळ्या प्रकारची फळे, पकवाने, मिठाई भाविकांकडून येऊन पडत असे. पण गाकड, चटणी, व भुगाची खिचडी दादाजी फार आवडीने खात. या स्थानापासून मलमूळ विसर्जनार्थ हि दूसरीकडे जाताना दादाजींना कधी कुणी पाहिले नाही. तथापि त्यांच्यापरिसरांतील वातावरण नेहमी सुगंधी असे. दादाजी समोर आलेली कोणतीहि वस्तु धूनीत टाकली जाई. त्यांच्या चरणावर मस्तक ठेवणाऱ्यास दंडयाचा प्रसाद व शिव्या मिळत. पण हा प्रसाद घेणाऱ्यांचे भाग्य उजळून जाई. जे भीतीने दूर रहात त्यांना ते हंसून म्हणत- "अबे मोडा! आ चरण तो छू लेवेवे" (अरे मुला, मा चरणानां स्पर्श तर करून घे).

'श्रीहरिहरानंद तथा छोटे दादाजी'

१९१६-१७ मध्ये राजस्थानांतील डिडवानच्या एका धनी पित्याचा 'भवंरलाल' नांवाचा तरुण पुत्र दादाजीकडे येऊन त्यांचे जवळ राहिला. हेच पुढे हरिहरानंद तथा छोटे दादाजी झाले. त्यांचे शरीर तेजःपुंज असे. हे गढीच्या मागच्या बाजूला रहात यांचे जवळही धूनी पेटलेली असे. गुरुच्या उग्र वृत्तीच्या उलट यांची वृत्ती शांत व प्रेमळ होती. यांचे कडेही अनेक लोक दर्शनास येत.

साई खेड्याच्या दादाजींच्या मठातील खांबातून

म. गांधीचे भाषण एकू आले.

१९२१ मध्ये मुंबईच्या चौपाटीवर म. गांधीचे भाषण सुरु होते. दादाजींनी जवळ बसलेल्या लोकांना सांगितले खांबातून कसला आवाज येतो तो पहा "एक व्यक्ति

कान लावून एकू लागली व म्हणाली “कोणी गांधी नावांचे पुढारी मुंबईत चौपाटीदर भाषण करीत आहेत. इतरही-लोकांनी खांबाला कान लावून ते भाषण ऐकले ५०० मैल दूर असलेल्या साईखेड्यात १९२१ मध्ये मुंबईतील भाषण एकावयास मिळाले हे केवडे आश्चर्य! त्या काळात भारतात ‘रेडिओ’ कोणास माहितही नव्हता!

एकदा एक वैद्य पाच्याची बाटली खिशात ठेवून दादाजींच्या दर्शनास आला. दादाजींनी त्याच्या खिशातील बाटली काढून त्यांतील १०—१५ तोळेपारपिवून टाकला! यामुळे झोपेच्या स्थितीत ते काही दिवस होते. पुढे ५—६ महिन्यांनी त्यांच्या पायातून हा पारा फुटून निघाला. श्रीशंकरानी हालाहल विष प्राशन करून पचविले होते त्याचाच जणू हा प्रत्यय दादाजींनी दाखवून दिला.

नारळातून नथ निघाली.

एक बाई नथ घालून दर्शनास आली व दादाजींने पुढे तिने नारळ ठेवले. दादाजींनी तिच्याकडे नथ मागितली. तिने श्रद्धेने नथ काढून दिली. दादाजींनी नथ धूनीत टाकून तिला नारळाचा प्रसाद दिला व घरी फोडून खाप्यास सांगितले. घरी गेल्यावर नारळ फोडताच त्यातून तिची नथ बाहेर पडली. दुसऱ्या कुचेष्टेखोर बायांना ही घटना पाहून फार नवल वाटले! त्यांपैकी एक बाई दूसरे दिवशी मुद्दाम नथ घालून दादाजींकडे आली. तिची नथ धूनीत टाकून तिलाही त्यांनी नारळ दिला. पण नारळ फोडल्यावर त्यातून बुक्का निघाला व त्या बाईची चांगलीच फजिती झाली! ‘भाव तसे फळ’ याचा हा एक दाखला!

काशीच्या ब्राह्मणाची फजीती

साईखेड्यात वर्णसंकरात्मक धर्मकर्मरहित भ्रष्टाचार चालू आहे असे समजल्यांने काशीचा ब्रह्मवृद्ध रागावला व त्यानी चार विद्वानांना दादाजींशी शास्त्र चर्चा करण्यासाठी पाठविले. ब्राह्मण गादरवाडा स्टेशनवर उतरले. स्टेशनावर प्रातर्विधि उरकून १५—१६ मैलांवरील साईखेड्याला जावे असा त्यांनी विचार केला. स्टेशनावाहेरच्या मैदानात ते शौचासाठी बसले. इतर लोकहि तेथे शौचास जात असत. थोड्याच वेळात एक पोलिस अधिकारी तेथे आला. त्याने या चारही ब्राह्मणांना दरडावून त्याच स्थितीत पोलिस चौकीवर नेले व तेथील शिपायांस ते पुनः येईपर्यंत सांभाळण्यास सांगितले. १२ वाजेपर्यंत ते तसेच अशौच स्थितीत हीते. दुसरा शिपायांची कामावर आल्यावर पहिल्या शिपायाने ब्राह्मणांना दुसऱ्या शिपायाच्या स्वाधीन केले व अधिकान्यांचा निरोप सांगितला. दुसऱ्या शिपायाला हे एकून नवल वाटले. कारण तेथील अधिकारी परगावी भेले होते. तेव्हा त्यांनी ब्राह्मणांना विचारले की कोठून आलात व कोठे जाणार आहात? ब्राह्मणांनी काशीहून आलो व साईखेड्याला कशासाठी जात आहोत ते सांगितले. तेव्हा शिपायांची म्हणाला, “दादाजी महाराजांनीच तुम्हाला असे ठकविले? दादाजीची ही रोजची लीला आहे.” काशीचे ब्राह्मण साईखेड्याच्या दादाजींच्या दरबारात आले तो

दादाजी वेद क्रचा व उपनिषदें उच्चस्वरात स्पष्ट म्हणत होते. हे पाहून ब्राह्मण घावरून जेळे व दादाजीना गरण आले. दादाजीच्या रूपाने प्रत्यक्ष विश्वनाथाचे दर्शन त्याना तेथे ज्ञात्याने त्यांना आपल्या कळून वृद्धीचा पश्चान्ताप आला.

श्रीमुरलीधर दुपल्लीवारांची गुहभक्ति

श्री मुरलीधर राजेंवर दृपल्लीवार हे वध्याचे रहाणारे. वकीलीची पहिली परीक्षा पास झाले होते. २०-२१ वयात त्यांना क्षयासारखी दुर्धर व्याधी झाली. तेहा त्याचे सामरे तनखीवाले त्यांना घेऊन साईंखेड्याला घेऊन राहिले. दुपल्लीवारांचा साधु संत व त्यांच्या लीनांवर विश्वास नव्हता. साईंखेड्याच्या प्रत्येक बाबींकडे ते संशयाने पाहू लागले. पण एकाच आठवड्यात त्यांच्या प्रकृतीत सुधारणा दिसू लागली. त्यांना असे काही चमत्कार दिसले की ते श्रीदादाजीने अनन्य उपासक बनले. त्यांना सर्वजण बडे भैया म्हणत.

एक दिवस दादाजीनी बडेभय्याच्या तोंडात भाकर व चटणीचे घास प्रेमाने भरले. प्रजाद मिळताच त्यांच्या अंतःकरणात विलक्षण अनुभव येऊ लागले. त्यांना आपल्या शरीराची हिंशुद्वी राहिली नाही. दैत भाव जागृत झाला. दादाजीच्या दंड्याचा प्रसादही केव्हा केव्हा त्याना मिळे. एक दिवस तर दादाजीनी बडे भय्याला इतके बेसुमार मारले की, डोके फुटून रक्त आले व नंतर त्यांना एका खोलीत टाकून दिले. जिजीबाईनी समोर घेऊन दादाजीना मारण्यापासून परावृत्त केले. सात दिवस बडे भैय्या खोलीत पडून राहिले. खाणे पिणे वंद ठेवते. डोक्यात कीडे पडले. आठव्या दिवशी दादाजीनी त्यांस खोलीतून बाहेर काढले व चिमट्याने डोक्यावर मारण्यास आरंभ केला. पण काय बास्तव्य, किडे मर्व नष्ट झाले व जखमेचे घाव ही भरून आले.

दादाजी १९३० मध्ये समाधिस्थ झात्यावर १९३६ मध्ये छोटे दादाजी श्रीहरिहरानंदाच्या उपस्थितीत हुणगाबाद येथे पं. कुंजबिहारी मिश्रांच्या बगिच्यात ३० छिसेवर रोजी रात्री ८॥ वा. बडे भय्याजीनी समाधि घेतली. दुसरे दिवशी त्यांचा देह नर्मदेत विसर्जित करण्यात आला.

दादाजींच्या रूपात श्री साईंबाबाचे दर्शन

हरद्याचे सदाशिवराव हे शिरडीच्या साईंबाबाचे उपासक होते. ते नेहमी साईंबाबांच्या दर्शनास जात असत. १९१८ मध्ये साईंबाबांनी समाधि घेतल्यावर त्यांना फार दुख-झाले व आता साईंबाबांचे दर्शन कसे होईल अशी त्यांना चिता पडली. एका दिवशी साईंबाबांनी सदाशिवरावांना स्वप्नात सांगितले की, माझा वास आता साईंखेड्यात आहे. हे ऐकून ते साईंखेड्याला आले व त्यांना दादाजींच्या ठिकाणी साईंबाबांचे दर्शन झाले.

संपत्ती हें विपत्तीचे सूळ.

दादाजीच्या वास्तव्यामुळे असंख्य लोक गरीबांपासून तो श्रीमंत शेठसावकारांपर्यंत भिकान्यापासून ते मोठमोठ्या अधिकान्यांपर्यंत साईखेड्यास येत व शक्तीनुसार दादाजींस भेट देत. त्यांना द्रव्य, भारी वस्त्रे, वा अलंकारादींचा यत्किंचित मोह नव्हता, पण काही भोंदू भक्तगणहि त्यांच्या भोवती जमा झाला. दादाजीं समोरील भेटीच्या। वस्तुंचा अपहार होऊ लागला. दादाजी बद्दल त्यांना सादर भीति वाटत असे परंतु छोटे दादाजींना आपल्या कारस्थानाने बदनाम करण्याचा त्यांनी घाट रचला. तरुण सुंदर स्त्रियांकडून सेवा करवून त्यांना कुमागळिला लावतात, असा त्यांचेवर आरोप करण्यांत आला. पोलीसमध्ये नोंद करवून त्यांचेवर खटला भरण्यात आला. यामध्ये दादाजींनाहि साक्षीदार घेण्याचे ठरविण्यात आले. दादाजी कोर्टी येणार नाहीत, म्हणून दादाजींना नरसिंगपूर येथे नेऊन त्यांच्या निवासस्थानी कोर्ट आले, पण दादाजींच्या शिव्या व दंडथाच्या आवाजाविना कोर्टसि काही उत्तर मिळाले नाही. शेवटी पोलिसांनी मुकदमा काढून घेतला.

यानंतर साईखेड्यात पटकीची भयंकर साथ सुरु झाली व लोक पटापट मरु लागले. आता कारस्थानी लोक घावरले व दादाजींना त्रास दिल्याचा हा परिणाम आहे हे त्यास कळून आले. तेव्हा लोकांनी छोटच्या दादाजींना शरण जाऊन दादाजींना साईखेड्यास आणण्याची विनंती केली. फार आर्जवे केल्यावर दादाजी आले पण गढीतील पूर्वीच्या जागी जेथे १९०७ ते १९२८ पर्यंत राहिले होते तेथे न रहाता दुसऱ्याच ठिकाणी राहिले.

१९२९ च्या जानेवारीत एका मध्यरात्री दादाजी अकस्मात साईखेड्यातून निघून भोपाल संस्थानातील बुदनी येथे गेले. नंतर नेमावरला काही दिवस राहुन फिरत फिरत ते उज्जैनला आले. येथे सुमारे एक वर्ष राहिले. यावर्षी सूर्यग्रहण होते. क्षिप्रा नदीच्या रामशाटावर छोटे दादाजींनी यज्ञ, भंडारा व बराच दानधर्म केला.

खांडवा येथे आगमन व निर्याण

उज्जैनहून १९३० च्या वैशाखात दादाजी बडवाह येथे गेले व ३—४ मास सेठ-सुंदरलालजींच्या धर्मशाळेत राहिले. येथे गुरुपौर्णिमेचा उत्सव मोठ्या थाटाने साजरा करण्यात आला. यानंतर दादाजी अनुयायांसह खांडवा येथे आले. वृद्धावस्थेमुळे त्यांना विशेष हालचाल करणे अशक्य झाले. मार्गशीर्ष शु. ९ ला सायंकाळी दादाजींनी थोडी मुगांची खिचडी खाली व थोडी भांग घेऊन रजई पांघरून निजून राहिले. दशमी ते द्वादशी तीन दिवस झाले तरी दादाजी जागे झाले नाहीत. रात्री एक सर्कल इन्स्पेक्टर आले व त्यांनी दादाजींच्या मृत्युबद्दल चौकशी केली. अनेक दिवस झोपून राहण्याची दादाजींना सवय आहे असे सांगून इन्स्पेक्टरचे समाधान करण्यात आले. तो गेल्यावर शंका येऊन रजई दूर करताच दादाजींचा चेहरा कुण्णवण्णविचा व निश्चल असा दिसला हे पाहताच छोटे दादाजी मटकन खाली बसले. अशा रीतीने या महापुरुषाची जीवनयात्रा समाप्त झाली.

यानंतर दादाजी ज्या ठिकाणी पडले होते ती जागा घेऊन तेथे समाधि बांधण्यात

आली. हा मठ 'दादाजी दरबार' या नावाने बालू असता सन १९३६ मध्ये काही विज्ञ-
संतोषी लोकांच्या कारवायामुळे येथील मठात १५०-२०० स्त्री पुश्य रातीचे आरती
करत असता सशस्त्र पोलिस दलाने येऊन अकस्मात लाठीमार व गोळीवार सुरु केला व
सर्व आश्रमवासियांना जखमी स्थितीत अटक करून पोलिस चौकीत नेप्पात आले.
कोर्टात हा खटला वरेचदिवस चालून हुशांगाबादच्या कोटाने या घटनेबहूल पोलि-
सांवर चांगला ठपका ठेऊन सर्वांस निर्दोष मुक्त केले.

नागपूरात 'केशवानंदआश्रम'

नागपूर येथे नाईक रोडवर श्रीशंकरानंद (पूर्वशमीचे (अनंत नीळकंठ दिवे)
यांनी दादाजी धुनीवाले यांच्या स्मृत्यर्थं श्रीकेशवानंद आश्रमाची स्थापना केली.
श्रीशंकरानंदांचा जन्म १९११ मध्ये अनंत चतुर्दशीला ऐतिहासिक दिवे कुलात पित्याच्या
मृत्यू नंतर ३ महिन्यानी झाला. घरची स्थिती गरीबीची असल्याते मातेने दुसऱ्यांकडे
करून आपल्या दोन मुलांचे संगीपत केले. १२-१३ च्या वयात अनंतराव नागपूरच्या
सरदार तात्यासाहेब गुजर यांचेकडे नोंकरीस राहिले. लहानपणापासून त्यांचा साधूसंता-
कडे ओढा असून हिंदूसमाजाची सेवा करण्याकडे त्यांची प्रवृत्ती होती. साईंसेडच्या
दादाजी धुनीवाले यांच्या संबंधाने त्यांना फार आकर्षण होते. १९३० मध्ये त्यांनी समाधि
घेतल्याचे कळताच अनंतराव यावेसाठी घरा बाहेर पडले. खांडव्याच्या सभाधीचे दर्शन
घेऊन ते हिमालयाच्या याक्षेस गेले. गंगोळी, जन्मोळी, निजुगी तारायण, केवारनाथ
केल्यावर ते तुंगनाथला आले. तुंगनाथाच्या शिखरावर भेल्यावर सर्वत्र वर्फच बर्फ
पसरलेला दिसला. तरी एका बर्फस्थानी एक काढ व त्याखाली एक साधु वसलेला
त्यांना दिसला. उत्सुकतेने सोबत्यासह ते तेथे गेले. कफच्छादित टेकडीवर सहसा वृक्ष
दाढत नाही. तेव्हा वृक्ष पाहून त्यांस नवल वाटले. साधु दिगंबर असून तेजपूंज होते.
शेजारीच धुनी पेटलेली होती. साधूला वंदन करून बसले असता साधूने प्यावशास पाणी
मागितले. अनंतरावांनी कमंडलूतील पाणी प्यावयास दिले. नंतर त्यांनी हा कमंडलु
चांगला आहे, मला दे असे साधु म्हणाले, तेव्हा त्यांनी त्यास कमंडलु दिला. थंडीसाठी
दोन पंचे साधूने मागितले. आपल्या पिशवीतील दोन पंचे काढून अनंतरावांनी साधूला
दिले. साधूनी धुनीत हात बालून तीन बस्तु म्हणजे विभूति, स्मरणी व एक उजवा
शंख या वस्तू काढून अनंतरावास दिल्या व म्हटले. भभूत को जगता, स्मरणीसे स्मरना
और भास्तको बजाना या वस्तु घेऊन ते आपल्या स्थानी आले व आहार करून पुतः साधूचे
दर्शन घ्यावे म्हणून शिखरावरच्या त्या स्थानी गेले. पण वृक्ष, साधु व धुनी सर्व अदृश्य
झाले होते.

यादा संपूर्ण अनंतराव नागपूरास आले व नंतर खांडव्याच्या दरबारला गेले.

थाक्का वृत्त ऐकून छेटे दादाजीनीं अनंतरावाना सांगितले, “दादाजी साक्षात् शंकर भगवान आहेत. आता तुम्ही धुनी लावा व दादांच्या नावाची धून करा. दादाजी आपल्या भक्ताना कधी उपाशी ठेवीत नाहीत.”

यावेहून नागपूरला आल्यावर दादाजींची पुण्यतिथि १०-१२-१९३२ ला होती. त्यापूर्वी ३-४ दिवस अनंतरावांच्या स्वप्नात तुगनाथच्या स्वामींच्या भेटीचे दृश्य व इच्छनी झाला.

‘भूती को जगाना, स्मरणीसे स्मरना, शंखको बजाना’

तेव्हा १०-१२-१९३२ शनिवारी मध्यान्ही विव्दान आहुणांच्या हस्ते हिमाल्यांतील विभूतीवर ‘नवचंडी यंज्ञ’ करून “श्री दादा दरबार” तथा “श्रीकेशवानंद आश्रमाची” स्थापना नाईकरोडवर नागपूर येथे करण्यात आली.

पुढे १९४१ च्या दसन्यानंतर अनंतरावांनी कोकसरला श्रीगौरीशंकराच्या समाधीजवळ संन्यास दीक्षा घेतली तेव्हां ‘शंकरानंद’ अभिधान त्यांस प्राप्त झाले.

१९४१ पर्यंत आश्रमाचे कार्य शांत व धीमेपणे चालू होते. १९४१ मध्ये सहस्रचंडी याग व ११ जानेवारी १९४१ ते ३१ जानेवारी १९४३ पर्यंत ‘श्रीअतिशद्याग’ मोठ्या समारंभाने करण्यात आला. या निमित्ताने हजारो रुपयांचा खर्च झाला पण तो सर्व दादाजींच्या कृपये अनंताजनार्दनाकडून उपलब्ध झाला हेही विशेष होय.

भारतीय नद्युवकांमध्ये सभ्यता व बुद्धिविकास व्हावा म्हणून १९४४ पासून आंतर्राष्ट्रीय व आंतर्महाविद्यालयीन वक्तृत्व स्पर्धा केशवानंद आश्रमाच्या वतीने संयोजित करून फिरते कप (ट्रॉफी) ची बक्षिसे देण्यात आली. श्रीदादाजी पुण्यतिथीच्या दिवशी या स्पर्धा विजाणी सिटी कॉलेजमध्ये घेण्यात येतात. तरुणांच्या शारीरिक विकासासाठी १९५६ पासून चांदीची श्रीकेशवानंद ढाळ बक्षिसार्थ ठेवण्यात आली आहे. नागपूरच्या व्यायाम शाळेतील युवक हुतुतूच्या सामन्यात भाग घेतात व विजयी टीमला ही फिरती ढाळ देण्यात येते.

दरबरी गुरुपौर्णिमा, श्रीदादाजी पुण्यतिथी उत्सव उत्साहपूर्वक संपन्न करण्यात येतात. वार्षिक उत्सवात हवन, पूजन, आरती, भजन, कीर्तन, प्रवचन, नामसंकीर्तन भंडारा (अन्नदान) आदि कार्यक्रम होतात.

१९४६ मध्ये स्वामी शंकरानंद हुशंगावाद येथे श्रीदादाजींच्या प्रेरणेने अनुच्छानार्थ गेले असता समाप्तीचे दिवशी नारळ वस्त्र व फूल कुंकू इत्यादीचे ताट नर्मदा तटावर पांचव्या पायरीवर ठेवले होते व नर्मदामार्दीचे स्मरण स्वामी करू लागले. १५-२० मिनिटांनी नर्मदेची लाट पांचव्या पायरीपर्यंत येऊन पूजासाहित्याचे ताट घेऊन गेली. हुशंगावादच्या वकील व अन्य लोकांनी श्रीशंकरानंदाचा सत्कार करून त्यांस श्रीदादाचरण प्रकाश ही उपाधि प्रदान केली.

आश्रमाकडून शंकराचार्य, अन्य थोर महात्म्यांचा सत्कार अन्य धार्मिक, सामाजिक व जनसेवेची कायदे करण्यात येतात.

मी साईभक्त कसा झालो

ले. वसंत लक्ष्मण गोखले

साधारण, दीड दोन वर्षपूर्वीची गोष्ट आहे. मी रात्री वाचत पडलो होतो अन् मला गाढ झोप लागली. साधारण पहाटेच्या सुमारास मला स्वप्न पडले. स्वप्नात मी एका मोर्चा मध्ये सामील झालो होतो व माझ्या हातात एक झेंडा होता मोर्चा एक रेल्वे लाईन जवळून चाललेला होता. एकाएकी मला एक लहानसे घर दिसले त्याला कोणत्याही तऱ्हेचे देवळाचे स्वरूप नव्हते. परंतु बाहेरच्या बाजूस श्रीगुरुदेव लिहिले होते. मी झेंडा टाकून दिला व सहज म्हणून आत डोकावले. आत एका टेबलावर शाहूच्या तीन मूर्ती होत्या. पहिली मूर्ती श्रीनित्यानंदाची हीतो., दुसरी कोणाची होती ते मी ओळखू शकलो नाही व तिसरी मूर्ती श्रीसाईबाबांची हीतो. मुळात मी दत्तभक्त अकल्कोट स्वामी (श्रीस्वामी समर्थ) व नृसिंह सरस्वती ही दैवते मानणारा आहे. परंतु मला मूर्ती मात्र वरील प्रमाणे दिसल्या. सर्वेच साधू बद्दल मनात आदर असल्यामुळे मी अर्थातच सर्वांना नमस्कार केला. साईबाबांबद्दल मात्र मनात थोडासा कितू होता कारण बाबांच्या नावावर लोकांना भूलथापा मारणारे एक दोघे जण मला माहित होते. मी तिघांना नमस्कार केला. दोन मिनिटे त्या स्थळी बसलो व निघालो. तेथील वातावरण फार पवित्र होते. मी परत नमस्कार केला बाहेर पडणार इतक्यात श्रीनित्यानंदांच्या व मधल्या दुसऱ्या मूर्तीने आपले शाडूचे हात हालवले त्या मूर्ती बोलल्या. मला म्हणाल्या “हमको” नमस्कार करता “हैं तुमारा काम वो (साईबाबा) हैं” मी म्हटले मी सर्वांनाच नमस्कार करतो. इतके म्हणून मी बाहेर पडलो. सकाळी जागा झालो तरी माझ्या डोळ्यां समोर स्वप्नातील प्रसंग तरळत होता. सहज म्हणून मी दुसऱ्या दिवशी माझे साडू श्री कृष्णराव गोखले (गावदेवी) हयांचेकडे गेले होतो बोलता बोलता त्यांनी मला साईबाबांचे चरित्र वाचायला दिले. त्याच दिवशी त्यांचे कडे त्यांचे नातेवाईक श्री. सदानंद लेले आले होते त्यांनी मला बाबांचा एक फोटो दिला. मला हच्चा घटनेचे मोठे आश्चर्य वाटले. मी घरी आलो आणि बाबांचे चरित्र वाचले मला अत्यंत समाधान झाले. मनांतील कितू पार विरघळून गेला. नंतर मी दादर येथे साईनिकेतन मध्ये गेलो. मला तेथे बाबांचे दर्शन झाले उदी मिळाली. तेव्हा पासून मी बाबांचा पण भक्त झालो आहे. नुकताच मी शिरडीस दर्शनास जाऊन आलो. तेथील होणाऱ्या सर्व सोहळ्यांचा आनंद लुटला.

१. तू नाचविशी २ रूप प्रभूचे

लक्ष्मीतनया

रे मर्त्य जिवा. शांत धरी, अंतमुखता

ते तुजसि गूढ, उमजबील ही अनंतता !

रे सोडू नको, ध्यान मनन, चितनातले

ते आसनस्थ आसहीन, बैठकींतले,

ऐहिक मोह सीड, तोड बंधनांतले,

लाभेल तदा, सांत जगांतून मुक्तता

ते तुजसि गूढ ॥१॥

तू दरवेशी बध बनशी जीवनांतला,

तू नाचविशी या जगतीं, वासनास्वला,

तू भुलून जता, जन-स्तुतीला. कर्म विसरला.

खेजर पूर्णत्वा प्रतिजाणे घे विरक्तता !

ते तुजसि गूढ ! ॥२॥

कर भजन, पूजन, स्तवन, ध्यान, लाव रे आता,

त्यज राग, काम, लोभ, मोह, शोक, क्षुब्धता.

मग विजय तुझा, प्राप्त होय इष्ट देवता,

दे चेतनाहि प्रेरणाहि, निर्विवादता

ते तुजसि ! ॥३॥

नका ऐकबू, छवी भाषण, कुचके जहरी बोल,

तीक्ष्ण हत्यारा समची करिती, हृदया जखमा खोल ॥

नाते कुठचे ? सगे सोयरे ? कोण कुणाचा कसले ?

सोय करी जो तोच सोयरा, नाते याशी जडले ! ॥

कुलवंताचे खानदानीचे, ऐका बदति त्यांचे, ते

सत्कृत्यांच्या, लौकिकांच्या, मागे धावती जे, ते ! ॥

पर्वा कसली, शरीर मनाची ? कीर्ति धनाचा ध्यास,

प्रीत दयेची, मानवतेची, दिनरातो हव्यास ॥

रूप प्रभूचे, मानव धारी, संताचे या जगती,

पद-रज त्यांचे शिरी लागतां मानव पावन होती. ॥

कर्ण-व्दारे, प्राशन करि रे, अमृत दाणी त्यांची .

संतसमागम, घडतां वाटे, झाली भेट प्रभूची ! ॥

पिता प्रभूजी, माता भगिनी, बंधु सर्वही तूची,

अम्बुद करणी, पाणी नारळी. ही शक्ती देवाची ! ॥

श्रीगोदवलेकर महाराज व्यक्तिदर्शन

पु. मु. अत्रे

नंतर श्रीमहाराज हृदा येथे आले. याचा मुख्य हेतु त्या विभागात रामनामाचा प्रचार क्वावा हा होता. आता तेथे राम मंदिराची स्थापना झाल्यामुळे लोकाना ते एक उपासनास्थान व विश्रांति स्थानही झाले होते. म्हणून श्रीमहाराजांनी सुमारे दीड वर्ष तिथे वास्तव्य केले. त्यात पुष्कलच लोक रामनामाजप करू लागले. येथेच साहित्य सग्राट तात्यासाहेब केळकर श्रीमहाराजांचे दर्शनास आले होते. त्यांचे बडील व ज्येष्ठ बंधु श्री महाराजांचे अनुग्रहीत होतेच.

काशीहून बाईला जाणाऱ्या एक वाई हृददर्शिला महाराजांचे दर्शनाला आल्या व अत्यंत आश्चर्य चकित होऊन म्हणाल्या, “अगवाई, कालच मी या बोवांना प्रयागला गंगेच्या बाळवंटावर पाहिले !” मंडळी म्हणाली, “अहो काल तर ते येथेच होते.” त्या उत्तरल्या, “ते मला माहीत नाही. पण यानांच मी पाहिले.” त्यावर महाराजांनी भाऊसाहेबांस विचारले, “तुम्हींच सांगा, काल मी कोठे तरी गेलो होतो का?” असे बोलून ते अर्थपूर्ण हंसले.

तुम्ही स्वतः कधी रामनाम घेणारा ? जैशास तैसा भेटे :

वन्हाड प्रांतातले एक साधु काशीहून येताना श्रीमहाराजांचे दर्शनाला आले. मुख संवादात श्रीज्ञानेश्वरांची महती बोलताना श्रीमहाराज म्हणाले, “श्रीज्ञानेश्वर महाराज भगवंताचेच अवतार होते. कुंक्षेत्रावर गीता सांगणारे भगवान कपडे बदलून ज्ञानेश्वरी सांगण्यास आले. वाकी फरक काहीं नाही” साधु म्हणाले, “आम्ही तर त्यांना आमची आई म्हणतौ आमचे सगळे हटू ते पुरविजात आम्ही जर आज रेड्याला वेद म्हणण्यास सांगितले तर आई आमचा हटू पुरवील. कलियुगात खरोखर रामाची उपासना देखील अशा योग्यतेची नाही.” श्रीमहाराज शांत पणे प्रेमाने म्हणाले, “छे छे, आपण असे बोलू नये. रेड्याला वेद म्हणण्यास सांगण्याची योग्यता श्रीज्ञानेश्वर महाराजांचीच होती. ती परिस्थिति, त्यांचा हेतु त्यांचा अधिकार, इतकेच काय पण तो रेडा सुद्धा, हे सगळे निराळे होते. आपणास ते करणे शक्य नाहीं.” साधु आग्रहाने म्हणाले, “नाहीं कसे ?” आम्ही बरोबर रेड्याला वेद म्हणण्यायला लावू, ” हे त्यांचे आत्म प्रौढीचे निदारण्य उत्तर ऐकून श्रीमहाराज म्हणाले, “मग तुमचा रेडा जर वेद म्हणेल तर आमचा कुत्रा ‘राम राम म्हणेल,’ हे ऐकणाऱ्या मंडळींत एक हुषार पण नास्तिक व उपद्व्यापी वकील होता. त्यांनी दुसऱ्या दिवशी एक कुत्रा धरून आणला, दाराशी बांधला. श्रीमहाराजांना त्यांच्या साधुत्वाचे आव्हान दिले. श्रीमहाराज मनापासून हसून म्हणाले, “अहो, तुम्ही वकील खरे, पण प्रतिवादीची तपासणी वाढीच्या पुराव्यानिशी तुम्हाला करता येत नाही. ! प्रथम त्यांच्या रेड्यानी वेद म्हटलें हा पुरावा दाखवून मग माझी तपासणी करा.” वकीलाला हे पटले. तो त्या साधुकडे गेला व रेड्याने वेद म्हटल्याचे साक्षीदारांसह त्यांना सिद्ध करण्यास सांगितले. तेथे त्याची बाचाबाची झाली व तो परत आला. हे होई तो दिवे लागले. दारात तो विचारा उपाशी कुत्रा बांधलेला आणि रामासभोर

दोघाचा संवाद चाललेला असा तो केविलवाणा प्रकार होता. बोलण्याच्या नादात त्या वकिलास गुतवून श्रीमहाराज म्हणाले, “अहो वकील साहेब तुमचा पुराणातील गोष्टीवर विश्वास आहे का ?” तो म्हणाला, “मुळीच नाही,” श्रीमहाराज पुढे म्हणाले. “बरे नसू द्या विश्वास; पण रामायणात असे वर्णन आहे कीं, रामाने अंगदाला रावणाकडे शिष्टाई करण्यास पाठविले.” येथेच श्रीमहाराजांना थांबवून वकील म्हणाला “अहो, पण माकड मनुष्यासारखे बोलणारच नाही, त्याचा राम अगदी भगवंताचा अवतार असला तरी ! येथेच तुमचे वर्णन बारगळले !” श्रीमहाराज म्हणाले, “अगदी सत्य, म्हणा पण माकड माणसासारखे बोलणार नाही हें तुमचे म्हणणे तरी सत्य आहे ना ?” “वकील उत्तरला “अलंबत” तेव्हा श्रीमहाराजांनी म्हटले “तुम्हीच म्हणता की चतुष्पाद प्राणी माणसासारखे बोलणार नाहीत. मग मला सांगा की कुवे ‘राम राम’कसे म्हणेल ? आणि या बदल तुम्ही माझ्याशी हटून बसलात हे बरे नव्हे ! तुमच्या म्हणण्या-प्रमाणे रामाला देखील जे करणे शक्य नव्हते ते मला—रामाच्या दीन दासाला—तुम्ही करायला सांगता हे सरळ विचाराला पटत नाही. “वकील गडबडून बोलला. “बरे, हे कुन्याचे राहो. पण रेडा वेद बोलला हे तरी खरे का ?” श्रीमहाराज म्हणाले, “हे निश्चित आहे. पण ते आपण करू म्हटले तर आपल्याला श्रीज्ञानेश्वरमहाराजच झाले पाहिजे. ज्यांना भगवंताशी अनन्य होण्याची युक्ति साधली त्यांच्या हातून होणाऱ्या अनन्य साधारण गोष्टीची त्यांना माहिनी देखील नसते आणि अमुक चमत्कार भी आता करतो असे म्हणून तेकां ही करीत नाहीत. असो. तो विकल्प वाद आतां राहूद्या. तुम्ही स्वतः कधी रामनाम घेणार ?” वकील नम्र होऊन म्हणाले, “महाराज आपण मला शिकवाल तेव्हा !” दुसऱ्याच दिवशी श्री महाराजांनी त्याला अनुग्रह दिला.

काही तरी निमित्त काढून श्रीमहाराजांना हर्द्दीहून नैमित्तारण्यात एकटे जावयाचे होते पूर्वी ते भय्यासाहेब मोडकांना घेऊन गेले होते, पण लगेच मागे फिरले होते सन १९०५ साली ते वरचेवर नैमित्तारण्यातून जाऊन आले याचे कारण श्रीमंत नाना साहेब यांची प्रकृति बिघडून ते क्षीण होत होते. व त्यांचा अंत काळ नजीक येत आहे असे श्रीमहाराजांना खालीने वाटत होते. खरकटी भांडी घासप्यावरून ते आता एकदम रागावले व निघाले. तो दिवस २४ ऑक्टोबर १९०६ चा तिसऱ्या प्रहरी ४ वाजल्याचा शेवटच्या पुरुषाचा अंतकाळ श्रीमहाराजांचे मांडीवर, त्यांनी तोडांत गंगा घालून १९०६ च्या ३०—३१ ऑक्टोबर किंवा १ नोव्हेंबर रोजी त्यांच्या वयाच्या ८२ व्या वर्षी झाला. और्ध्वदेहिक व त्रिवेणी संगमात अस्थिविसर्जन सुद्धा त्यांच्याच करवी झाले. सन १८६० साली श्रीमंत नानासाहेबांना महाराजांनी अभय दिले होते. व ‘अंतकाळी मी हजर राहीन असें वचनही दिले होते ते श्रीमहाराजांनी तंतोतंत पाळले. सुमारे बीस दिवसांनी ते हर्द्दीस परत आले व तेथूनच गोंदवल्यास गेले.

राष्ट्राच्या सर्वांगीण उन्नतीसाठी

पा. रा. भाटीकार

राष्ट्राच्या सर्वांगीण उन्नतीसाठी

आधिभौतिक शक्तीला

नमजपद्धती

अध्यात्मिक शक्तीची जोड दा !

आज आपल्या राष्ट्राची मोठी केविलवाणी स्थिति झाली आहे. अन्नासाठी त्याला इतर देशाच्या तोंडांकडे पहावे लागत आहे व दाही दिशा फिरावे लागत आहे. “अन नाहीं अस्त्र नाही सौख्य नाही जना भावे. अशयो पहातां नाहीं बुधिः हे रघुनाथका॥” बऱ्यी समर्थानी ‘करुणाकांत’ श्रीरामाजवळ मागितलेली मागणी आज परत नागणे अत्यावश्यक झाली आहे. राष्ट्राच्या स्वातंत्र्याला पाकिस्तान व त्यांचीभिन्न राष्ट्रे (आंतून हिंदूस्थानचा उत्कर्ष सहन न होणारी) यांजपासून धोका उत्पन्न झाला आहे. तर अंतःशत्रु निरनिराकारा कारणानी राष्ट्राची अभेद्य एकजूट सिद्धसिद्धी कृत्तन टाकीत आहेत. पंथ, जाती, धर्म, राजकीय गट यांचे परस्परांविषयांमध्ये विश्वास घाडणे व हेवेदावे चालू आहेत! आज हा प्रदेश बंद, उद्या तो प्रदेश बंद, व यातून उत्पन्न होणाऱ्या हिसाचारामुळे सार्वजनिक तसेच खाजगी मालमत्तेची मोडतोड, लुटालूट, जाळपोळ इत्यादि अनेक प्रकारचे अत्याचार लोकशाहीच्या (?) नावाने सर्रास चालले आहेत! त्यामुळे आर्थिक घडी नीट वसविष्याच्या खाजगी व सरकारी सर्व प्रयत्नांना खोल बसत आहे हे प्रकारभिमानाच्या अभिनिवेशाला बढी पडलेल्या सुजा म्हणगाऱ्या पुढाचांच्या सुद्धा लक्षात येत नाही, आपण या निर्बंध बंदमुळे देशाचे अधिक नुकसान करीत आहोत याच्याकडे त्यांचा कानाडोळा होतो आहे ही दुदंबाची गोष्ट आहे. ज्या विद्यार्थी तरुणांनी उद्या राष्ट्राचा भार शिरावर घेऊन त्याची सर्वांगीण उन्नती कृत्तन आपल्या राष्ट्राला जगत मानवान्यता भिळवून द्यावी तेच इतके वेशिस्त झाले आहेत की, ज्या गुरुंच्यासाठी व पवित्र विद्यामंडिरासाठी त्यांनी केवढाही त्याग करावा त्यांच्याच बद्दल कृतीने ते अनादर दाखवीत आहेत! देशात बन्याच वरिष्ठ अधिकाऱ्यां पासून तो लहानापर्यंत, लाचलुव्हपत, सर्वप्रकारचा भ्रष्टाचार सर्वद बोकाळून राष्ट्राचेच स्वैयं दोक्यात आले आहे. अशीत नियमाला अपवाद या प्रमाणे देशात काही तरुणामध्ये सरकारी व खाजगी संस्थामध्ये आणि इतरला नीतिमान व आदर्श संस्था व मंडळी नाहीत असे नाही. पण स्वाधनि प्रेरित झालेला अविवेक भ्रष्टाचार, हिसाचार, राजकीय व्येष यांच्या प्रचंड लोंडापुढे सात्त्विक वृत्तीचा पुरेसा प्रकाश पडत नाहीं हे कबूल केले पाहिजे. अशा नैतिक अधिपाताच्या परिस्थितीत देशाने आधिभौतिक प्रशंसित बरोदरच जाध्यात्मिक शक्ति बाढविणे हे हिताचे ठरेल. त्या सर्व शक्तिमान परमेश्वराचे अधिष्ठान प्राप्त कृत्तन घेतल्या शिवाय देशात ऐक्य शांतता आणि सुख नांदणार नाहीं. ‘सामर्थ्ये

आहे चळकळीचे, जो जो करील तथाचे, परंतु तेथे भगवंताचे, अधिष्ठान पाहिजे," हे स्वानुभवाने समर्थानी तसेच इतर थोर पुरुष व साधुसंतांनी कळकळीने सांगितले आहे. डॉ. राधाकृष्णन् सारखे जगन्मान्य तत्वज्ञ आपल्या प्रत्येक भाषणांत 'आध्यात्मिक मूल्यांवर भर द्या' असे जनतेला आवाहन करीत होते.

आपल्या पुराणात यावद्दल मोठे मार्गदर्शन केले आहे. दैत्य माजले, पृथ्वीवर पापाचा भार झाला म्हणजे पृथ्वी गाईचे रूप घेऊन म्हणजे दीन होऊन, ब्रह्म-देवाजबळ गाहाणे घेऊन जावयाची, ब्रह्मदेव सर्व देवांसह श्रीविष्णूपाशी जावयाचे व श्रीविष्णु आपण अवतार घेऊन दैत्याचा निःपात करून पृथ्वीवर शांतता आणि सुख याची समृद्धी करीन असे आश्वासन देत व त्याप्रमाणे अवतार घेऊन दुष्ट प्रवृत्तींचा नाश करून सर्वत सात्त्विक प्रवृत्तींचा फैलाव करीत असत व या प्रमाणे जग सुखी होई. आज नेमकी हीच परिस्थिति आलेली आहे. देव व धर्म यांच्यावरचा आपला विश्वास उडत चालला आहे. लांचलुचपत, भ्रष्टाचार, विशिलेबाजी, अनीति, शरीराचे चोचले पुरविणे, आणि भल्याबुच्या मार्गानी पैसा मिळविणे हेच बहुतेकांच्या आयुष्याचे ध्येय बनले आहे. त्यामुळे दैवी संपत्ति नष्ट होत आली आहे. ती वाढविणे हेच सांप्रतसगळधा राष्ट्रीय रोगांवर एकमेव रामबाण औषध आहे. भगवद्गीतेत सोठाच्या अध्यायांत सांगितलेल्या दैवी संपत्तीच्या गुणांचा विकास झाल्यास भारतात 'रामराज्य' होण्यास वेळ लागणार नाही.

भगवान श्रीकृष्ण अर्जुनाला दैवी संपत्तीसंबंधी सांगतात:—हे अर्जुना, दैवी संपत्तीला योग्य असलेल्या कर्म योग्यांच्या अंगी खालीलगुण आढळतात. धैर्य, अंतःकरणशुद्धी (शुद्ध बुद्धिं) ज्ञान विज्ञान पूर्वक कर्तव्य निष्ठा, (पात्रापात्र विचारपूर्वक) परोपकार इंद्रियनिश्च, भगवदुपासना, वेदशास्त्राध्ययन, नियमितपणा, सरळ वर्तन, निष्कारण पीडा न देणे, सत्य भाषण, (विचार व उच्चार यांतील सुसंगति), न चिंडणे, स्वार्थत्याग शांति, निष्कपटपणा, सर्वाभूतीं दया, निर्लोभता, (मनाचा) कोमलपणा, भिडस्तपणा; धीमेपणा, पाणीदारपणा, क्षमाशीलता धारणा, अंतर्बाह्य पवित्रता, व्येष बुद्धीचा अभाव आणि अहंमत्यता नसणे इत्यादि.

आज राष्ट्राला सुख समाधानाने जगण्यास वरील दैवी गुणांची अत्यंत आवश्यकता आहे. साखळीचा पहिला दुवा ओढल्यास जशी सगळी साखळी ओढता येते, त्याच प्रमाणे 'भगवतनामाचा' आश्रय केल्यास वरील सर्व गुण धीरे धीरे आत्मसात होतात. म्हणून रामनामाचा भारत भर कोट्यावधी संख्येने जष झाला पाहिजे. सर्व प्रकारच्या यज्ञमध्ये 'जपंज्ञाचे पुण्य' मोठे आहे असे भगवतांनी गीतेमध्येच दहाव्या अध्यायांत म्हणजे 'विभूतियोगांत' सांगितले आहे 'ज्ञानां जपयज्ञोऽस्मि' हे सर्वाना माहित आहेच. त्यावर स्पष्टीकरण करताना ज्ञानेश्वर माझली म्हणाली आहे नाम जप यज्ञ तो परम। बाधून शके स्नानादि कर्म। नामे पावन धर्माधर्म। नाम परब्रह्म वेदार्थे॥

यज्ञानां जपयज्ञोऽस्मि । भगवद्गीता अध्याय अ-१०

नाम जपयनु तो परम । बाधूं न शके स्नानादि कर्म । नामें पावन धर्माधर्म । नाम परब्रह्म वेदार्थे । ज्ञानेश्वरी अ. १० - २२३

‘साधना माझी मुख्य शक्ती ॥ त्यांत विशेषे नामकीर्ती । नामें चित्तशुद्धी । चित्तीं स्वरूपस्थिति साधकां ॥ ६४७ । नामा परते साधन । सर्वथा नाहीं आन नामें । भवबंधच्छेदन । सत्य जाण उद्घवा ॥ ६४८॥—एकनाथी भागवत अ. २३

‘हरिनामाच्या चित्तने, वारा वाटा पळती विघ्ने, ”

श्रीतुकाराम महाराज.

‘नामें संकटे नासती । नामें विघ्ने निवारती । नामस्मरणे पाविजेती, उत्तम पदे वासबोध द. ४ स. ३’

‘मनीं धरावें तें होतें । विघ्न अवघेंचि नासोनि जातें । कृपा केलिया रघुनाथे । प्रचीती घेते” वासबोध द. ६ स. ७

आपण या धोर व पुरातन राष्ट्राच्ये घटक आहोत हे आपले परम भाग्य आहे ‘भारत खंडी नरदेह प्राप्ति हे । तों परम भाग्याची संपत्ती । तेथेही जो विवेकु परमार्थी, त्याच वशवर्ती मी परमात्मा । असे भगवंतांती उद्घवाम सांगितल्याचे नाथ भागवतात नमूद केले आहे. तेह्वा त्याच्या सर्वांगीण वैभवासाठी ज्याला जी व जणी सेवा करता येईल ती त्याने करावी ते योग्यता आहे. महात्मा गांधीचा रामनामावर अलोट व अढळ विश्वास होता हे सर्वश्रूत आहे. म्हणून ‘रामनाम जपद्वारा’ राष्ट्रांतील आध्यात्मिक शक्ति वाढविणे व तद्वारा परस्पर प्रेमभाव व राष्ट्रीय एक्य साधणे हेच मुख्य काम आहे.

आपल्या मासिका तरफे आपण नेगा कोंटी रामनामाचा जप सुह करण्याची खटपट करावी अशी विनंती करून व प्रभूने ज्ञानेश्वर माउलीने ‘पसायदानांत’ मांगितलेले जगाचे कल्याण ‘बहाल करून सर्वांस मुखी ठेवावें असी त्या दग्धाघनाच्या चरणी याचना करून हे चार शब्द संपवितो

“श्रीकृष्णर्पणमस्तु” ॥

शिरडी-वृत्त

फेब्रुवारी - १९७४

या महिन्यात साई दर्शनासाठी वाहेर गावच्या भक्तांची गर्दी नेहमीप्रमाणे होती काहीं कलाकारांनी श्रींच्या पुढे हजेरी दिली ती पुढील प्रमाणे :—

कीर्तन :— (१) संस्थान गवई काव्यतीर्थ श्री. ग. वि. जोशी शास्त्री यांची कीर्तने नेहमी प्रमाणे एकादशी व महत्वाचे दिवशी झाली.

(२) श्रीमती इंदिराबाई अयाचित, पंढरपूर,

(३) ह. भ. प. तुकाराम बुवा परदेशी, शिरडी.

प्रवचन — (१) श्रीमती ह. भ. प. संत हिराबाई देशमुख, आळंदी,

(२) ह. भ. प. लक्ष्मण म. रणदिवे, मुंबई.

भजन, गायन :— (१) श्रीराम प्रासादिक भजन मंडळी, वसई,

(२) श्री. विठ्ठलराव ता. लबडे, नाशिक,

(३) श्री. एस्. के. दुवे आणि पाटी, मद्रास,

(४) साल्स परिपाठ भगिनी मंडळ, पुणे.

(५) आनंद साई भगवान भजन मंडळी, नागपूर,

(६) मिस्. मीराबाई एण्ड पाटी, विजयवाडा,

(७) ह. भ. प. अर्जुनराव सातपुते, अहमदनगर,

(८) श्री. अरुणकुमार चव्हाण, मुंबई.

जादूचे व शक्तीचे प्रयोग :— (१) जादूगार राजू डोडोया व पाटी, लक्ष्मीवाडी, कोपरगाव,

(२) श्री. शिवाजीराव कालेकर व पाटी, पंचवटी, नाशिक.

महाशिवरात्री कार्यक्रम :— (१) महाशिवरात्रीच्या दिवशी श्रींच्या दर्शनासाठी भक्तांची फार गर्दी झाली होती. रिसिव्हर यांनी श्रींना संस्थान तर्फे महाअभिषेक केला. रात्री कीर्तनाचा कार्यक्रम झाल्यावर श्रींच्या पालखीची मिरवणूक गांवातून आल्यावर शेजारती झाली.

सन्माननीयांच्या भेटी :— (१) श्री. ए. के. फुकन, आय्. ए. एस्., मॅनेजिंग डायरेक्टर, मराठवाडा डेव्हलपमेंट कार्पोरेशन, औरंगाबाद. (२) श्री डी.डी. साठे, आय्. सी. एस्., मुख्य सचिव, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई. (३) श्री. शरदराव केळकर, आय्. ए. एस्. जिल्हाधिकारी, नाशिक. (४) श्री. सुब्रह्मण्यम्, आय्. ए. एस्. अहमदनगर (५) श्री. विलासराव पाटील, निवासी उपजिल्हाधिकारी, अहमदनगर.

(६) श्री. पाटील, सिन्हिल जज्ज, कर्जत, कुलाबा. (७) श्री. चंद्रप्रभाप शेखर, उपअर्थमंत्री (म. प्र.) भोपाळ. (८) श्री. जैन, आय्. ए. एस्. जिल्हाधिकारी, सांगली.

शिरडी येथील हवापाणी उत्तम असून रोगराई नाही. संपूर्ण महिना थंडी चांगली होती. थंडीच्या कडाक्यातही सर्व भक्तांना निवासस्थानाची गैरसोय संस्थानाने होऊ दिली नाही त्याबद्दल भक्तांना नी संस्थेस धन्यवाद दिले.

श्रीसाईनाथ रोजनिशी

शंके १८०६ (१९७४-७५)

गुढीपाडव्याच्या दिवशी इंग्रजी व मराठीत प्रकाशित झाली.

* श्रीसाईबाबांचे संग्राह्य तिरंगी छायाचित्र

* श्रीबाबांचे संक्षिप्त चरित्र

* श्रीसाईबाबा संम्यान शिर्डीत काय काय पहाल

* श्रीबाबांचे समकालीन संत

* श्रीसाई समाजाचे संपूर्ण पते

* श्रीबाबांचे बोल

* शिर्डीतील प्रमुख उत्सव, बाबांच्या आरत्या

* समाधिमंदिर, चावडी, द्वारकामाई व गुरुपादुकास्थान
इत्यादींची आर्ट पेपरवरील छायाचित्रे

५५ श्रीसाईबाबा संम्यान शिर्डीचे आश्रयदाते व आजीव सभासद
यांना ही संग्राह्य रोजनिशी भेटी दाखल विनामूल्य पाठ-
विली जाईल.

५६ श्रीसाईलीलेची पुढील चार वर्षांची वार्षिक वर्गणी एकदम
भरणाऱ्यांना ही रोजनिशी विनामूल्य दिली जाईल.

तीन रंगी आहारीवाई फोटो

आकार	किमत	आकार	किमत
१५" X २०"	रु. १-५०	८" X १०"	रु. ०-५०
१०" X १६"	रु. १-००	२२" X ३२"	रु. ०-२०
६२" X ५२"	रु. ०-३०		
प्रकार	रंग	आकार (सें. मी)	किमत
१. शिळ्वर वसलेले वावा	तीन रंगी	३५.५६ X ५०.८	१-५०
२. शिळ्वर वसलेले वावा	काळा व पांढरा	" "	१-२५
३. शिळ्वर वसलेले वावा	" "	२२.८६ X ३३-०२	०-१०
४. द्वारकामाईनील वावा	तीन रंगी	" "	०-५०
५. शिरडी दशन (६६ फॉटांचा अलंबम)			२-००

थ्री साईवावा संस्थानच्या कार्यालयाचे पत्ते :

१. शिरडी, ता. कोपरगाव, जि. अहमदनगर (महाराष्ट्र).
२. साईनिकेतन, डॉ. आंबेडकर रोड, प्लॉट नं. ८०६ बी., दादर, मुं. नं. १८

मुद्रक : श्रीमती लक्ष्मीवाई नारायण चौधरी, निर्णयसागर प्रेस,

१५-डी१, ऑफ टोकरसी जीवराज रोड, शिवडी, मुंबई-१५.
संपादक व प्रकाशक : थ्री. का. सी. पाठक, 'साई निकेतन', डॉ. आंबेडकर रोड
द्वारा दादर, सर्कलजवळ, प्लॉट नं. ८०४ बी, दादर, मुंबई, १४.